

מבוא

אין ספק כי סוגיית הוצאות המשפט, בסופו של כל הליך משפטי, הינה לכאורה סוגיה ששייכת לדין הפרוצדוראלי, וככזו היא אף מוסדרת בתקנות סדר הדין האזרחי¹, בעיקר בתקנות 511 עד 514. יחד עם זאת, שיקול הדעת הנרחב שמותרות תקנות אלו לשופטי בית המשפט, יכול לעיתים לעמעם את אופיין הדיוני של הוצאות המשפט עד כדי חציית הגבול לדין המהותי, והדוגמה הבולטת והקיצונית לכך היא הוצאות עונשיות².

ברוב רובם המכריע של פסקי הדין בישראל, אין שום התאמה בין אורך פסק הדין, מורכבותו והיקף הפלוגתאות, לבין כמות המילים המזערית שבה בוחר כל שופט לפתור ולנמק בדרך כלל את סוגיית הוצאות המשפט, כפי שלמשל בא לידי ביטוי בבג"צ לשכת מנהלי השקעות³, פסק דין שאורכו למעלה מ-56 עמודים !!! וסעיף הוצאות מכיל 8 מילים בלבד: "המשיבים ישאו בהוצאות העותרים בסכום כולל של 50000 ₪".

לעניות דעתי, לא בכדי בוחרים רוב השופטים למעט במילים בסוגיית הוצאות המשפט. אחת ההשערות שלי במאמר זה, כי חוסר מיומנות חשבונאית בסיסית ביחד עם חוסר רצון להיכנס להליך חישוב מסורבל, האמור על פי התקנות להכיל לא מעט פרמטרים, הם שמביאים בחלק מהמקרים את השופטים לקבוע סך הוצאות אקראי, שאין בינו לבין ההוצאות האמיתיות של בעל הדין הזוכה שום קשר מספרי ורציונאלי.

לעיתים, פסיקת הוצאות מגיעה לכדי אבסורד, בו גובה התביעה וגובה הוצאות המשפט כמעט זהים⁴, והגבול בין הדין המהותי לדין הדיוני הופך לדק, אפור ולא ברור, כפי שהיטיב לבטא זאת השופט בערעור על פסק הדין איבניצקי⁵: " **במקרה הנדון, מצא בית הדין האזורי להשית על המערערת הוצאות "לדוגמה" או – אם תרצו – הוצאות "עונשיות". לכך, בנסיבות העניין, לא היתה הצדקה.....מדובר בתביעה בסכום של 8,682 ₪. התביעה הוגשה בהליך של דיון מהיר. התקיים דיון אחד (ביום 11.4.05) אשר, כפי שעולה מן הפרוטוקול, לא נמשך זמן רב. הצדדים סיכמו טענותיהם בכתב על פני שני עמודים. בנסיבות אלה ואף שבדרך כלל ערכאת הערעור אינה ממהרת להתערב בפסיקת הוצאות, חיוב המערערת בהוצאות "עונשיות" בסכום של 5,000 ₪ נראית מוגזמת, חסרת פרופורציה ובלתי מוצדקת".**

¹ תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן: התקנות).

² צבי זילברטל "הוצאות לטובת המדינה" משפטים טו 389, 393 (תשמ"ו). (להלן: זילברטל).

³ בג"צ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פ"ד נא (4) 367, (1997).

⁴ ד"מ 7002/04 אבניצקי נ' בלומברג (טרם פורסם) (29.5.2005). (להלן: פרשת אבניצקי).

⁵ שם.

התהליכים שעבר בית המשפט הישראלי במשך השנים, מפורמליזם דיוני בראשית דרכו, ועד לאקטיביזם ששיאו בראשית המאה הנוכחית, לא פסחו גם על הפסיקה בכל הנוגע להוצאות משפט. אם בתחילת דרכה המשפטית של המדינה, רוב הפסיקות בנוגע להוצאות משפט היו בחסר⁶, הרי שככל שנקף הזמן החלו בתי המשפט לעבור לפסיקה ריאלית של הוצאות, ולעיתים אף להגיע למה שמכונה "הוצאות עונשיות"⁷, החורגות מסך ההוצאות האמיתיות שהחייב בדין אמור לשלם.

במקביל לכך, ישנה נטייה לחזור בזמן בכל הנוגע לערעורים על הוצאות המשפט. אם בתקופת המנדט הבריטי ההלכה הפסוקה היתה שלא ניתן לערער על פסיקת הוצאות⁸, הלכה ששונתה למורת רוחם של חלק משופטי בית המשפט העליון⁹, הרי שגם היום יש חזרה לאחור בזמן, והקפדה כמעט אדוקה של בית המשפט העליון שלא לאהוב¹⁰ ערעור על הוצאות של בית משפט למטה, ולהתערב בערעורים שכאלה רק במקרים מאד מאד נדירים¹¹ בבסיס המאמר, אנסה לברר מהי בעצם מטרתן של הוצאות המשפט, האם התקנות המדוברות¹² משיגות את מטרת המחוקק, והאם הן הינן תקנות ראויות, בכך שהן משאירות שיקול דעת נרחב לשופטים להשתמש בהן כמעין "צינור" נוח להעניש או להיטיב עם בעלי הדין, מעבר לפסק הדין המהותי. נגזרת מכך שאלת הסמכות: האם מתקין התקנות פעל בסמכות כשהתקין (בעיקר אמורים הדברים בנוגע לגבי הוצאות לטובת המדינה).

המסלול שבו אצמד על מנת לברר סוגיות אלו, ייחל בהצגת כל התקנות נשואות מאמר זה, תוך התחקות אחר מקורן, תכלית החקיקה של תקנות אלו והבסיס הרעיוני לכך. לאחר מכן אסקור את מצב הפסיקה בישראל החל משנות הארבעים ועד לעצם ימים אלו, תוך התייחסות לתהליכים ומגמות שהשפיעו על החלטות בתי המשפט. לאחר שנבין את המצב לאשורו, אנסה להציע ביקורת על המצב המצוי, תוך שימת דגש מיוחד על שאלת הגשמת מטרות המחוקק בבואו להתקין את התקנות נשואות מאמר זה, אנסה להשוות את הפסיקה הישראלית אל מול הדין העברי ואל מול המצב המשפטי בארצות הברית ובעיבורה של מאמר זה, אנסה להציע מצב רצוי לטעמי, מצב בו

⁶ ע"א 44/53 א.צ. ברנוביץ בע"מ נ' ח – ו מ. צימרמן ואח', (ה) 1245 (1954). (להלן: פרשת ברנוביץ).

⁷ יואל זוסמן סדרי הדין האזרחי 543 (מהדורה שביעית, 1995). (להלן: זוסמן "סדר הדין האזרחי").

⁸ ר"ע 551/83 ברגר דפנה נ' חיים ונטורה, לח (1) 266 (1984). (להלן: פרשת ברגר).

⁹ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 543.

¹⁰ ע"א 286/78 פיוניר קונקריט (ישראל בע"מ) נ' א' אנקרליקו קונטרקטינג אנד פיננס, פ"ד לג (1) 547, 548 (1979). (להלן: פרשת פיוניר).

¹¹ ע"א 767/76 עיריית רחובות, ואח' נ' בית ברחובות ברחוב הרצל 178 בע"מ, לא (3) 418 (1977).

¹² ע"א 308/85 חיים שיטרית נ' הציוני כפר שמואל – מושב עובדים, מא (1) 742 (1987).

¹³ תקנות 511-514 ל תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן תקנות 511-514).

בעל הדין יזכה ליותר ודאות, הגשמה מקסימאלית של מטרות החקיקה, וחזרה מן הדין המהותי לדין הפרוצדוראלי בכל הנוגע להוצאות המשפט.

ופטור בלא כלום לא אצא, ועל כן אציע ביקורת וסייגים על המצב הרצוי, ובעיקר אמורים הדברים בכל הנוגע לסירוס שיקול הדעת השיפוטי וצמצום הסנקציה כנגד בזבוז זמן שיפוטי יקר ע"י תביעות טורדניות ועתירות סרק.

סיכומו של מאמר זה, הבאה להכניס את כל הפרמטרים שמתקין התקנות ביקש לכלול במונח הוצאות ויצואות משפט¹³, לכדי נוסחה מתמטית שאמורה לשמש ככלי עזר לשופט בבואו לפסוק הוצאות משפט על פי תקנות סדר הדין האזרחי נשואות מאמר זה.

א. המצב המצוי

הכלל הנוהג בארץ, בדומה לדין האנגלי¹⁴, הוא שהמפסיד נושא בהוצאות המנצח. אם צד הפסיד בהליך, הרי את הוצאות עוה"ד של הצד השני והאגרה ששולמה על ידי הצד השני, עליו לשלם. בנוסף, יש לשלם את כל ההוצאות שהוצאו במסגרת ההליך. הכלל הזה נהוג גם במשפט האנגלי.

א.1. התקנות הרלוונטיות

החלק הרלוונטי של תקנות סדר הדין האזרחי¹⁵ שעוסק בכל הקשור להוצאות משפט הינו פרק ל"ד.

תקנה 511. הטלת הוצאות (475א), 476א) רישה, 476ד), 478, 479) (תיקון: תש"ן)

א) "בתום הדיון בכל הליך, יחליט בית המשפט או הרשם, לעניין שלפניו, אם לחייב בעל דין בתשלום שכר טרחת עורך דין והוצאות המשפט (להלן - הוצאות) לטובת בעל דין אחר, אם לאו.
ב) החליט בית המשפט או הרשם לחייב בעל דין בהוצאות, רשאי הוא לקבוע את סכום ההוצאות לפי שיקול דעתו, בכפוף לאמור בתקנה 512.

ג) בדיון המתקיים בערכאה ראשונה, תינתן לבעלי הדין הזדמנות להשמיע את טענותיהם בדבר סכום ההוצאות או שיעורן לפני מתן הצו להוצאות.

¹³ אורי גורן סוגיות בסדר דין אזרחי 665 (מהדורה שמינית, 2005). (להלן: גורן).

¹⁴ Neil Andrews, **English Civil Procedure** (2003) 825

¹⁵ התקנות, לעיל ה"ש 1.

(ד) ניתן צו להוצאות בהליך פלוני, לא ייפגע הצו על ידי כל צו אחר להוצאות שינתן לאחר מכן שלא בדרך של ערעור על הצו הראשון".

הסעיף הראשון בפרק זה הינו סעיף 511 שכל תכליתו היא להעניק סמכות של הטלת הוצאות, ע"י בית המשפט לכל אחד מבעלי הדין הסמכות הינה בתחום שיקול דעתו של בית המשפט, וכבר בסעיף א' לתקנה זו מבהיר מתקין התקנות מה מכיל המושג הוצאות, 2 פריטים כלולים במושג זה: שכר טרחת עורך הדין, והוצאות המשפט. הפרדה זו תהיה מהותית להמשך הדיון כפי שיורחב בהמשך תתי הפרקים הבאים.

תקנה 512. קביעת סכום הוצאות (475(ב), 476(א) סיפה, 476(ג)) (תיקון: תש"ן,

תשנ"ו, תשנ"ז)

(א) "קבע בית המשפט או הרשם את סכום ההוצאות, רשאי הוא לפסוק אותו, הן לעניין שכר טרחת עורך דין והן לעניין הוצאות המשפט, כל אחד מהם בנפרד בסכום כולל, ובלבד שבכפוף לאמור בתקנת משנה (ב), לא יפחת סכום שכר הטרחה מן התעריף המינימאלי שנקבע לעניין שכר טרחת עורך דין בכללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימאלי), התשל"ז-1977 (להלן - התעריף המינימאלי), זולת אם הורה בית המשפט, מטעמים מיוחדים שיירשמו, על תשלום סכום קטן מהסכום האמור.

(ב) בתיתו צו להוצאות ובקביעת שיעורן יתחשב בית המשפט או הרשם, בין השאר, בשווי הסעד השנוי במחלוקת בין בעלי הדין ובשווי הסעד שנפסק בתום הדיון, ויהא רשאי להתחשב גם בדרך שבה ניהלו בעלי הדין את הדיון.

(ג) פסק בית המשפט או הרשם שכר טרחת עורך דין לפי תקנת משנה (א) יוסף לסכום שנקבע כאמור סכום השווה למס ערך מוסף שמשולם עליו, זולת אם הורה בית המשפט או הרשם הוראה אחרת; לעניין תקנות אלה, דינו של סכום שהוסף כאמור כדין שכר הטרחה שנפסק".
סעיף 512 הינו סעיף קביעת סכום ההוצאות. סעיף זה, מהווה את המסד והבסיס לשאלת המחקר של מאמר זה, שכן בתקנה זו גלומים מספר פרמטרים שלעניות דעתי אינם בהירים דיים, ויוצרים מידה מסוימת של חוסר ודאות אצל בעלי הדין.

מתקין התקנות קובע בסעיף א'¹⁶ סטנדרט מינימאלי (שאגב הפך ללא רלוונטי, כיוון שכיום אין תעריף מינימאלי בכללי לשכת עורכי הדין¹⁷) וחייב שכל סטייה מסטנדרט זה (בכל הנוגע לקביעת

¹⁶ תקנה 512 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן: תקנה 512).

סכום נמוך מהסטנדרט) תהייה מטעמים מיוחדים שיירשמו¹⁸, בהמשך המאמר אנסה לבחון הלכה למעשה מהם אותם טעמים מיוחדים, והאם הם מצוינים באותם פסקי הדין בהם חרג בית המשפט מהסטנדרט שנקבע בתקנות.

סעיף ב' לתקנה 512, הינו סעיף הפותח צוהר בפני בית המשפט "להעניש" את מי מבעלי הדין, ולקבוע מעין "קנס" בניגוד לתכליתו של סעיף א' בתקנה 511¹⁹, סעיף שמסמיך את בית המשפט לקבוע שכר טרחת עורך דין והוצאות משפט בלבד.

סעיף ג' לתקנה 512²⁰ מכניס מרכיב נוסף ובעייתי לסכום ההוצאות הנפסקות – מס ערך מוסף. בהמשך המאמר אנסה לבחון האם בית המשפט יודע להפריד בין סכומי הוצאות שלא חל עליהם מע"מ (שכר טרחת עורך דין שעובד בשירות המדינה - שאיננה גוף שגובה מע"מ, הוצאות כמו אגרות לטובת המדינה ועוד). בסוגיה זו אעסוק בשולי הדברים, שכן היא מעוררת שאלות נכבדות בדיני המיסים, ולא זו מטרת המאמר.

תקנה 513. חישוב הוצאות (476(ב)) (תיקון: תש"ן, תשנ"ח)

"הטיל בית המשפט או הרשם הוצאות משפט מבלי לפרש את סכומן, יהא סכום הוצאות המשפט

צירופם של אלה, זולת אם קבע בית המשפט או הרשם הוראה אחרת.

- (1) אגרות בית המשפט, הוצאות רישום של פרוטוקול בית המשפט, העתקתו או צילומו, דמי המצאת כתב בי-דין לפי תקנה 475א, מס בולים, שכר בטלה של עדים, שכר רופאים ומומחים אחרים, דמי לינה ודמי נסיעה של אלה בישראל וכל הוצאה אחרת הרשומה כדין בתיק התובענה - כפי שקבע המזכיר הראשי של בית המשפט לפי החומר שבתיק, בלי צורך בבקשה ושלא בפני בעלי הדין;
- (2) שאר הוצאות המשפט כפי ששם הרשם, לפי בקשה בכתב או בעל פה ולאחר שנתן לבעלי הדין הזדמנות להשמיע טענותיהם, אם היה סבור שהוצאות המשפט האמורות היו סבירות ודרושות לניהול המשפט".
- תקנה 513²¹ מגדירה את חישוב ההוצאות, והיא בעצם אמורה להשלים את תקנה 512, גם בתקנה, מנסה מתקין התקנות לסלול דרך עבור חישוב ההוצאות על ידי בית המשפט, וזאת על ידי רשימת

¹⁷ ע"א 10078/03 שתיל אורי נ' מקורות חברת מים בע"מ (טרם פורסם 19.3.2007).

¹⁸ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

¹⁹ תקנה 511 א לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן: תקנה 511).

²⁰ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

²¹ תקנה 513 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן: תקנה 513)

הוצאות הנכללות בחישוב, אמנם זוהי רשימה פתוחה, אך היא מהווה את המרכיבים העיקריים של סכום ההוצאות.

תקנה 514. הארכת דיון שלא לצורך (475ג)

"ראה בית המשפט אם הרשם כי בעל הדין האריך את הדיון בכל הליך שלא לצורך, על ידי טענות סרק או בכל דרך אחרת, רשאי הוא, באותו הליך או בפסק הדין, וללא קשר עם תוצאות המשפט, להטיל עליו את הוצאות ההליך או המשפט בשיעור שימצא לנכון בנסיבות העניין, לטובת בעל הדין שכנגד או לטובת אוצר המדינה, או לטובת שניהם".

בתקנה 514²² אנו למדים כי מתקין התקנות איננו מאמין בהוצאות עונשיות, והוא מסמיך את בית המשפט לחייב את בעל הדין שבגיניו התארך הדיון שלא לצורך בהוצאות האמת שנגרמו לבעל הדין שמנגד. חלק יותר סתום ולא מבואר בתקנה זו הינו הוצאות לטובת המדינה, שכן, כל אזרח, מעצם תשלומי המיסים, זכאי לשירותי משפט, ואין הוא אמור לשלם למדינה מכל סיבה שהיא בעבור שירותים אלו. בהמשך המאמר אנסה לדון בנפרד בסוגית ההוצאות לטובת המדינה.

א.2. מקור התקנות

לתקנות סדרי הדין, אשר עד היום מנוסחות בחלקן בלשון מנדטורית²³, קדמו תקנות סדר הדין האזרחי, תשכ"ג - 1963, שהוחלפו בשנת 1984 בתקנות הקיימות, ולפניהן תקנות הפרוצדורה האזרחית, 1938 ותקנות הפרוצדורה בבתי משפט השלום, 1940. לתקנות אלו תקנות מקבילות בתקנות 1984, והפסיקה העוסקת בהן ובפירושו רלבנטית אף כיום. התקנות החדשות קבעו סדרי דין חדשים לעניין ההוצאות, השונים במידה רבה מאלו שהיו נוהגים לפי התקנות הקודמות²⁴.

א.3. תכלית החקיקה, והבסיס הרעיוני לכך.

פרופסור שלו גינוסר היטיב לבטא במאמרו: מטרד ליריב²⁵, את התכלית הבסיסית של התקנות העוסקות בהוצאות: "הכלל של הטלת הוצאות לפי התוצאות (costs to follow the event) הוא כה טבעי, עד שלא יצפו מן השופט הפוסק על פיו שינמק את החלטתו".

²² תקנה 514 לתקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085. (להלן: תקנה 514).

²³ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 664.

²⁴ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 537.

הצד שהדין הוכרע לחובתו, ישא לא רק בהוצאותיו אלא יחויב גם בהוצאות בעל הדין שזכה בדין, והכל בכפוף לחריגים, לדוגמה: נתבע שזכה בטענת אי חוקיות העסקה שהוא היה צד לה, יש ובית המשפט אינו פוסק לו הוצאות²⁶

יש יאמרו שהבסיס לחקיקת תקנות הוצאות המשפט, הינו בסיס עונשי – הענשת בעל דין שהגיש תובענה חסרת ביסוס, או שהתגונן בהגנה חסרת ביסוס²⁷, בסיס הגיוני כאשר מדובר בבעל דין שהתנהגותו ראויה לכל גינוי, אך מה אם בעל הדין שהפסיד, נהג בתום לב ובסבירות? בסיס נוסף שיכול להניח את הדעת בדבר פסיקת ההוצאות- הינו בסיס נזיקי וכלי לשיפוי הזוכה שלא ייצא מן ההתדיינות בחסרון כיס²⁸, ללא כל קשר להתנהגות בעל הדין המפסיד ויפים דבריו של השופט י. כהן בפרשת פקיד השומה חיפה נגד פז²⁹:

“חיוב בהוצאות לא נועד להעניש את הצד שהפסיד במשפטו, אלא להחזיר לצד שזכה

את ההוצאות שהוציא מכיסו לשם ניהול המשפט, אם לא בשלמותו – הרי לפחות

בחלקו”.

גישה מעניינת שבאה לאחרונה לידי ביטוי בפרשת גולד ליין ספנות³⁰ סוברת כי ישנם מיקרים בהם בעלי הדין תובעים החזר הוצאות גבוה שהוא למעשה מסווה לתביעה חוזית, נזיקית או תביעה בעשיית עושר ולא במשפט.

משלא מצאתי דברי הסבר להתקנות התקנות האמורות, אין לי אלא לסמוך על פסיקתו הרציפה של בית המשפט העליון³¹, על מנת להבין כי תכלית החקיקה כפי שמשקפת בראי פסיקתו, הינה למנוע חסרון כיס מן הצד שזוכה³², ולמנוע מצב (באין נסיבות מיוחדות) ששכרו של בעל דין שזכה בדין יצא בהפסדו³³

בנוסף למניעת חסרון כיס, הותקנה תקנה 514³⁴ המשמשת בעצם כסנקציה כנגד בעלי טורדנים³⁵ שלפעמים יכולה להביא בעל דין זוכה למצב של עשיית עושר ולא במשפט³⁶, שכן, במידה וייפסקו

²⁵ שלו גנוסר, "מטרד ליריב" משפטים ב 221, 231 (השל"א-1970).

²⁶ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 541.

עא 435/71 בנימין שרעף נ' עזבון המנוח קלמנט בלאיש, כו (1) 409 (1972).

²⁷ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 393.

²⁸ ע"א 208/66 בנק הפועלים בע"מ נ' עזבון מוחמד קלי, פ"ד כ(4) 169, 170 (1966).

²⁹ ע"א 161/77 פקיד השומה, חיפה נ' פז בע"מ, פ"ד לא (3) 505, 513 (1977).

³⁰ הפ (חי) 112/06, גולד ליין ספנות בע"מ נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (טרם פורסם 22.4.2007). (להלן: פרשת גולד ליין).

³¹ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 394.

³² ע"א 406/80 אלקיים נ' הוברמן, פ"ד לו (4), 416 (1982).

³³ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 666.

ע"א 136/92 בייניש-עדיאל – עורכי דין נ' דניה סיבוס חברה לבנין בע"מ, מז() 114 (1993).

³⁴ תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

³⁵ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 668.

³⁶ שם.

לטובת בעל דין הוצאות על בסיס תקנה 514, ויביאו אותו למצב טוב יותר מכפי שהיה בטרם המשפט – כלומר אם בעל דין פלוני הוציא הוצאות משפט בגובה של 100, וזכה בדין, ובית המשפט פסק לטובתו הוצאות של 100 על בסיס תקנה 512 ועוד 20 על בסיס תקנה 514, עקב ניהול טורדני של בעל הדין שכנגד, הרי שבעל הדין הזוכה התעשר לכאורה, ולא במשפט. ההסתייגות מקביעה זו הינה כי בכל זאת מדובר בהליך שיפוטי, ועל כן הקביעה שיקבל הוצאות דרך תקנה 514, היא עשיית עושר במשפט. תקנה 514 באה לחזק את תקנה 9 לתקנות בית המשפט (אגרות)³⁷ ולמרות שתקנה 9 תוקנה בתשמ"א, לא נמחקה האפשרות של בית המשפט להטיל אגרה נוספת³⁸ בנוסף לסנקציה הגלומה בסעיף 514 לתקנות סדר הדין האזרחי.

4.א. המצב בפסיקה עד ראשית שנות השבעים.

המצב בראשית שנותיה של המדינה היה כי רוב רובן של קביעות הוצאות המשפט בפסקי הדין, היו הוצאות בחסר³⁹, כלומר נגרם חסרון כיס לבעל דין שזכה. בתקופת המנדט אף היתה מניעה מלערער על שומת ההוצאות⁴⁰, מגמה שהשתנתה בראשית שנות החמישים⁴¹, אבל למרבית הפליאה ברוב אותם ערעורים בהם נהג בית המשפט להתערב, והוא התערב לא מעט⁴² הפחית בהם בית המשפט את שומת ההוצאות המקורית שנפסקה, כפי שכתב שופט בית המשפט העליון זילברג בפס"ד ברנוביץ⁴³.

המגמה הזו של שנות החמישים והשישים שלא לפסוק הוצאות משפט ריאליות לבעל דין שזכה, הינה מגמה שלטעמי סותרת את תכלית התקנות, ובהמשך נראה כי אכן בית המשפט, ככל שחלף הזמן, הפנים את תכליתן זו של התקנות וניסה למנוע חסרון כיס לבעל דין שזכה⁴⁴. מגמה נוספת שהתאפיינה בשנים אלו היא נטייתם של בתי המשפט להתערב בערעורים על קביעת הוצאות של בית משפט מלמטה, מגמה זו הלכה והצטמצמה ככל שהתקדמנו בציר הזמן⁴⁵, כפי שניבא כבוד השופט חיים כהן בפס"ד פיוניר קונקריט⁴⁶ שטען כי אם המגמה של הצפת בית המשפט העליון

³⁷ ע"מ 10219/01, מסביב לאגם בע"מ נ' עיריית רמת גן, נז(2) 97(2002).

³⁸ סעיף 9 לתקנות בית המשפט (אגרות) התשמ"ה-1987 ק"ת 5069.

³⁹ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 669.

⁴⁰ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 543.

⁴¹ שם, בהערת שוליים 97.

⁴² ע"א 137/51, סעוד מנחם מוזס נ' חנה סאלם מסה, ה() 720 (1954).

⁴³ ע"א 71/52, יעקב קריגר ואח' נ' פאר אלוה, ה() 1309 (1954).

⁴⁴ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 543.

⁴⁵ פרשת ברנוביץ, לעיל ה"ש 6.

⁴⁶ ע"א 3769/97 דהן שמעון (פסול דין) נ' אביבה דני, פ"ד נג(5) 581, 598 (2000).

⁴⁷ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 544, ה"ש 100.

⁴⁸ פרשת פיוניר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 548.

בערעורים בנוגע להוצאות משפט לא יהיה מנוס מלהחזיר את ההלכה המנדטורית, שאסרה על ערעור בנוגע להוצאות, על כנה.

א.5. המצב בפסיקה בין ראשית שנות השבעים ועד ל"מהפכה

החוקתית" בשנת 1992.

שנים אלו התאפיינו בעיקר ברצונו של בית המשפט לנסות ולהגשים את תכלית החקיקה של תקנות סדר הדין האזרחי. בשנת 1977 נקבע על ידי לשכת עורכי הדין תעריף מינימאלי לשכר טרחת עורך דין, תעריף זה היה בדרך כלל הקו המנחה לפסיקת הוצאות⁴⁷ כפי שמראה תקנה 512⁴⁸. בית המשפט כמעט ולא חרג מהתעריף המינימאלי, וברוב המקרים, התעריף המינימאלי הפך לתעריף הראלי או המקסימאלי. מכיוון שכך, היו לא מעט מיקרים⁴⁹ שבעצם ההיצמדות הדווקנית לתקנות, עדיין תכלית החקיקה לא הוגשמה במלואה, כיוון שבעלי הדין שזכו במשפט, קיבלו תעריף מינימאלי, בעוד הוצאות המשפט האמיתיות שלהם היו גבוהות יותר מהמינימום, ובכך יצאו אותם בעלי הדין בחסרון כיס.

לכאורה, תקנה 513⁵⁰ מאפשרת לבעל הדין להביא בפני הרשם את מכלול הראיות על הוצאותיו בפועל⁵¹ לשם ניהול המשפט, אבל השימוש בתקנה זו קרה מעט מאד⁵². במקביל, ככל שחלף הזמן, מיעט בית המשפט להתערב בערעור על הוצאות משפט⁵³, ובדאי שלא נעתר על נקלה לקבל בקשת רשות ערעור שני⁵⁴. לקראת סוף שנות השמונים ובהתקרב למועד חקיקת חוקי היסוד, החלו לנבט ניצני המגמה של הרחבת שיקול הדעת של בתי המשפט, שבאה לידי ביטוי בעיקר בשימוש הולך וגובר בתקנה 514⁵⁵ שימוש שכמעט ולא נעשה בעבר (תקנה זו הותקנה בשנת 1984).. דרך תקנה זו, החל בית המשפט, לטעמי, להשתמש בהוצאות משפט כ"צינור" לענישה מהותית במקום להחזר חסרון כיס פרוצדוראלי כפי שנובע מתכליתן של התקנות. שני פסקי דין מעניינים המעידים על תופעה חדשה זו הם בג"צ מנחם⁵⁶ ובג"צ פלוני⁵⁷. בשני פסקי הדין הללו חויבו הזוכים על ידי בית המשפט, לשלם את הוצאות המשפט למפסידים⁵⁸, אגב מבלי

⁴⁷ ע"א 403/78 חברת מבני תעשייה בע"מ נ' אורנשטיין, פ"ד לג(1) 105, 108 (1978).

⁴⁸ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

⁴⁹ ע"א 208/66 בנק הפועלים בע"מ נ' עזבון מוחמד קלי, פ"ד כ(4) 169, 170 (1966).

⁵⁰ תקנה 513, לעיל ה"ש 21.

⁵¹ ע"א 600/67, פקיד שומה, חיפה נ' נובה ברגר בע"מ, כב(2) 485 (1968).

⁵² המ 653/74, לורנס דינה נתן נ' נתן ברנרד כט(1) 614 (1974).

⁵³ ע"א 578/83, חסונה נימר נ' אהרון זכריה, מא(1) 689 (1987).

⁵⁴ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 544.

⁵⁵ תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

⁵⁶ בג"צ 921/89 אברהם מנחם נ' רשם האגודות השיתופיות, מד(1) 516 (1990). (להלן: פרשת מנחם).

לנמק יתר על המידה, כפי שנדרש בתקנה 512⁵⁹ : "זולת אם הורה בית המשפט מטעמים מיוחדים שיירשמו". פסקי דין אלו שניתנו ממש בסמוך לחקיקת חוקי היסוד, מהווים אם תרצו, מעין קדימון להרחבת שיקול הדעת של בתי המשפט בשימוש בתקנות נשואות מאמר זה.

א.6. המצב בפסיקה כיום.

די ברור כי ככל שאנו מתקדמים בציר הזמן, החל משנת 1992, עת חוקקו בישראל את חוקי היסוד, ועד לימינו אנו, הלכו וגדלו כמויות פסקי הדין⁶⁰ בהם נפסקות לבעלי דין הוצאות ריאליות⁶¹, לעיתים הוצאות גבוהות מעבר למצופה⁶², והחידוש, יש יגידו החידוש המדאיג, הוא פסיקת הוצאות לדוגמה או בשמן העממי יותר – הוצאות עונשיות. היות ותעריף המינימום של לשכת עורכי הדין בנוגע לשכר טרחה הפך בשנת 2000⁶³ ממחייב עד אותה תקופה לתעריף מומלץ, נשמט התוקף⁶⁴ של תקנה 512 הקובעת רף מינימאלי על פי תעריף לשכת עורכי הדין :

"(ב), לא יפחת סכום שכר הטרחה מן התעריף המינימאלי שנקבע לעניין שכר טרחת עורך דין בכללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימאלי), התשל"ז-1977 (להלן - התעריף המינימאלי), זולת אם הורה בית המשפט, מטעמים מיוחדים שיירשמו, על תשלום סכום קטן מהסכום האמור"⁶⁵.

ובכל זאת יש להגשים את תכלית התקנות על מנת להשלים את חסרון הכיס של בעל הדין הזוכה⁶⁶. שנים אלו התאפיינו בעיקר בהגדלת שיקול הדעת של בתי המשפט בכל הנוגע לפסיקת הוצאות, ופסק דין מרכזי שמשמך תופעה זו, הוא פסק הדין בעניין תנובה⁶⁷, שם הרשם מרזל קבע כי "פסיקת הוצאות יכולה להיעשות בשתי דרכים עיקריות, האחת על ידי קביעה מפורשת של שיעור ההוצאות, והאחרת על ידי קביעה כי בעל דין חייב בהוצאות מבלי לקבוע את שיעורן". אמירה זו בעצם נותנת לשופט שיקול דעת מרחיק לכת, ולא מחייבת אותו בשום רף מינימאלי.

⁵⁷ בגץ 178/90 פלוני נ' משרד העבודה והרווחה, מד (1) 275 (1990). (להלן: פרשת פלוני).
⁵⁸ אריאל בנדור "שיקול-הדעת של בית-המשפט הגבוה לצדק - מה הדין?" משפטים כא 161, 171 (תשנ"א). (להלן: בנדור).
⁵⁹ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.
⁶⁰ "סביר", "שכ"ט עו"ד ויצאות בבית המשפט – גישה חדשה", הפרקליט כח 477 (1972).
⁶¹ בגץ 891/05 תנובה מרכז שיתופי לתוצרת חקלאית בע"מ נ' הרשות המוסכמת למתן רשיונות יבוא – משרד התעשייה והמסחר (טרם פורסם 30.6.2005). (להלן: פרשת תנובה).
⁶² תא (ת"א) 3074/00, ידידיה גורן נ' עירית תל אביב יפו (טרם פורסם 29.8.2005).
⁶³ כללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימלי), התשל"ז-1977 (להלן: התעריף המינימלי), אך ראו כללי לשכת עורכי-הדין (התעריף המינימלי המומלץ), תש"ס - 2000).
⁶⁴ פרשת תנובה, לעיל ה"ש 61.
⁶⁵ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.
⁶⁶ ע"א 9535/04 "סיעת" ביאליק 10 נ' "סיעת" יש עתיד לביאליק (לא פורסם 16.6.2005). (להלן: פרשת ביאליק).
⁶⁷ פרשת תנובה, לעיל ה"ש 61.

יתרה מכך, מגמה זו של הרחבת שיקול הדעת השיפוטי, כפי שבאה לידי ביטוי לא מכבר בבית המשפט המחוזי בירושלים⁶⁸, שם נטען על ידי הצד שהפסיד כי ההוצאה של מומחה איננה מידתית, איננה סבירה ואיננה הכרחית. בפרשה זו קבע בית המשפט כי "על הזוכה להראות לבית המשפט כי הוצאות אלו היו סבירות, הכרחיות ומידתיות ביחס להליך שנוהל". הנה כי כן רואות עיננו את המרחק הרב הנצבר עם השנים בין הכתוב בתקנות סדר הדין האזרחי לבין פסיקת בית המשפט כיום בכל הנוגע לסוגיית ההוצאות.

בפרשת סיעת ביאליק⁶⁹ השלים בית המשפט את המעבר לשימוש בתקנה 514⁷⁰ כצינור בו עוברים מן הדין הפרוצדוראלי לדין המהותי, ודי אם אצטט את השופט גרוניס באותו פסק דין: "בעל דין שאינו נוהג באופן יעיל וגורם הארכה שלא לצורך של ההליך, עלול למצוא עצמו נושא בשכר טרחה בשיעור גבוה מן המקובל, אם הפסיד בסופו של יום, לעומת זאת, אם בעל הדין האמור זכה בהליך, אפשר שלא ייפסקו לזכותו הוצאות כלל, או שייפסקו אך בסכום מוקטן". ועל מנת להבהיר את המגמה המדוברת, ראוי להביא את דבריה של השופטת אביגיל כהן בפרשת רון לוינטל⁷¹ שפשוט אומרת במילים ברורות: "זכותו של הנתבע אמנם לדרוש הוצאות, אך בהתחשב בכך ששיבת ההוכחות התקיימה רק בשל אותו רצון לפסיקת הוצאות, ובפועל ניתן היה בקלות יתרה לחסוך מזמנם של הצדדים, העדים, בית המשפט ולייתר את הצורך של התובע בתשלום מחצית האגרה, אני סבורה כי אין מקום לפסוק לנתבע את מלוא ההוצאות הריאליות שהיו לו בפועל". אמירה זו, שהיא בניגוד גמור להוראות התקנות, היא רק חלק מאותה מגמה של העשור האחרון, ולעניין זה ראה גם את דבריהם של כבוד השופט סטיב אדלר⁷² וכבוד השופט יצחק עמית⁷³.

גושפנקה לכך שבשנים האחרונות מחיל בית המשפט דין מהותי ויש יאמרו דין עונשי וכפייתי בכל הנוגע לפסיקת הוצאות, אפשר למצוא במאמר "השלמת טיעון"⁷⁴ דוגמה לכך אפשר ללמוד בפרשת גלי שיווק ראשון לציון⁷⁵, בשלב השלמת הטיעון הציע בית המשפט העליון פשרה ב"כ המשיבות הסכים לדחיית הערעור שכנגד, ואכן הערעור נדחה ללא צו הוצאות, וכן הסכים המשיב להצעת הפשרה ב"כ המערערת סירב לפשרה המוצעת על ידי בית המשפט. מיד באותו דיון פסק

⁶⁸ תא(י-ם) 1282/99, פיוניר קונקרטי ישראל בע"מ נ' דניה סיבוס חברה לבניה בע"מ (טרם פורסם 9.8.2006).

⁶⁹ פרשת ביאליק, לעיל ה"ש 66.

⁷⁰ תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

⁷¹ תא(ת"א) 68779/04, לוינטל רון נ' פביאן אורי (טרם פורסם 23.5.2006).

⁷² ע"ע (ארצי) 727/05, אלכס קרייזמן נ' חברת מלונות דן בע"מ (טרם פורסם 30.1.2007).

⁷³ פרשת גולד ליין, לעיל ה"ש 30.

⁷⁴ יוסף עזגד "השלמת טיעון בבית המשפט העליון" לשכת עורכי הדין (22.9.2004). (להלן: עזגד).

www.israelbar.org.il/article_inner.asp?pgId=13844&catId=287

⁷⁵ ע"א 1153/01 גלי שיווק ראשון לציון בע"מ נ' גורי רחל (לא פורסם 29.9.2002). (להלן: פרשת גלי).

בית המשפט העליון בדיוק את הפשרה שהציע דקות קודם לכן, ואגב כך פסק למערער "הסרבן" הוצאות של 30000 ₪! בצמוד למגמה זו של הרחבת שיקול הדעת השיפוטי והחלת הוצאות משפט ריאליות, ולעיתים אף הוצאות עונשיות, קיימת מגמה של חוסר התערבות בהליכי הערעור על פסיקת הוצאות⁷⁶ ובכך בעצם יש קיבוע של שיקול הדעת השיפוטי הנרחב, שלא ניתן לערער. אך עדיין אפשר למצוא, בעיקר בערכאות הנמוכות, שופטים הנצמדים עדיין לפורמליזם של התקנות ומפרשים אותן בצורה דווקנית, כמו בפרשת אטיאס⁷⁷ שם מציין השופט יוסף שפירא כי: "באין פירוט ההוצאות בפסק הדין, יהיו ההוצאות צירוף ההוצאות כשהאמור בתקנה 513(1) מהווה רשימה סגורה שתיערך על ידי המזכיר הראשי של בית המשפט, פעולה זו הינה חיבור אריתמטי בלבד ואין למזכיר הראשי שיקול דעת".

ב. הביקורת על המצב המצוי.

1.1. הוצאות עונשיות.

אין תקנה בתקנות סדר הדין הישראלי המאפשרת הטלת הוצאות עונשיות⁷⁸. תקנה 514⁷⁹ אמנם מאפשרת הטלת סנקציה על כל בעל דין שהאריך את הדיון שלא לצורך, אבל מדובר בתשלום עבור עצם ההוצאות בגין התארכות הדיון, ולא כעונש למי שנהג כך. כבר בשנת 1955 קבע נשיא בית המשפט העליון דאז – אולשן, בפסק דין גולדברג⁸⁰ כי: "נכון הדבר שבהטלת הוצאות מותר גם לשקול את התנהגות בעל – הדין אך (...) אסור לשוות להוצאות אופי של עונשין או לתת בכך הבעה לרגשי חימה וכעס. יש להבדיל בין הגדלת הוצאות עקב התנהגות בעל דין לבין הטלת קנס בשל התנהגות כזו". ובהמשך חיזק את דבריו אלו הנשיא שמגר את דבריו בפס"ד דפנה ברגר⁸¹. אך למרות אמירות אלו, לא כל שופטי ישראל פירשו את תקנה 514 כפי שהתכוון המחוקק, וכפי שפירשו הנשיאים אולשן ושמגר⁸², ודי אם נעיין במספר דוגמאות של פסקי דין מובילים בערכאות השונות פרשת ג'רופי⁸³, פרשת איבינצקי בבית הדין לעבודה⁸⁴, בגץ מנחם⁸⁵ ופס"ד פלוני נ' משרד

⁷⁶ רע"א 6568/05, רוני כץ נ' גניה כץ (לא פורסם 17.8.2005).
⁷⁷ בשא (י-ם) 2176/05, אטיאס מאיר נ' מוניות העיר בית שמש בע"מ (טרם פורסם 29.6.2005). (להלן: פרשת אטיאס).

⁷⁸ ע"א 161/77 פקיד השומה חיפה נ' פז חברת נפט בע"מ, פ"ד לא(3) 505, 513 (1977).

⁷⁹ תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

⁸⁰ המ 19/55, משה גולדנברג ואח' נ' משה אטור ו 40 אח, ט() 131 (1955). (להלן: פרשת גולדנברג).

⁸¹ פרשת ברגר, לעיל ה"ש 7.

⁸² ראה לעיל ה"ש 80, 81.

⁸³ תק 6777/06 (תק ת"א) ג'רופי ואח' נ' רשת מלונות דן ואח'. (טרם פורסם 22.11.2006).

העבודה⁸⁶, בהם ניכר כי השופטים נקטו בגישה עונשית כלפי בעל דין. אבל עיקר הבעיה לעניות דעתי, איננה בפירוש תקנה 514 – האם מותר להטיל סנקציה עונשית על בעל דין שהאריך דיון שלא לצורך, או לכל היותר להשית עליו את ההוצאות שנגרמו לבעל הדין האחר כתוצאה מהתנהלותו הרשלנית או הטורדנית. עיקר הבעיה כפי שאנסה לבסס אותה בהמשך היא הטלת הוצאות עונשיות מוסוות. אותם מיקרים בהם בית המשפט איננו משתמש בטרמינולוגיה של הוצאות עונשיות, הוא אפילו איננו נזקק לחסדיה של תקנה 514, פשוט הוא קובע הוצאות גבוהות מההוצאות הריאליות שבאותו הליך, והבעיה מחמירה שבעתיים באותם המקרים בהם פוסק בית המשפט הוצאות לטובת המדינה⁸⁷.

בפסק דין פינקלשטיין⁸⁸ שהיה אפשר לחייב את המערער (שערערו נדחה) בהוצאות לטובת יריבו, נפסקו לחובתו של המערער הוצאות לטובת המדינה בגין "האורך הבלתי נסבל של הסיכומים"⁸⁹. במקרים רבים אחרים מבטא בית המשפט העליון בישראל את מורת רוחו מהתנהגותו של בעל דין על ידי פסיקת הוצאות גבוהות מהמקובל, וזאת מבלי לנמק מה הסיבה לכך.

התנהגותו זו של בית המשפט העליון באה לידי ביטוי בעיקר בשלב השלמת הטיעונים. בשלב זה מנסה לעיתים לכאורה, בית המשפט, לכפות את דעתו המהותית דרך הליך פסיקת הוצאות הדיוני. בפרשת רחל גורי⁹⁰ הציע בית המשפט העליון פשרה מסוימת לבעלי הדין, המשיבות הסכימו לדחות את הערעור שכנגד, והוא אכן נדחה ללא צו הוצאות. לעומתן, המערערות סירבו לקבל את הצעת בית המשפט לפשרה(מחיקת חלק אחד של התביעה, וקבלת חלק אחר מרכיבי התביעה) משסירבו המערערות, נתן בית המשפט בו במקום פסק דין זהה לפשרה שהציע אך מלפני דקות, ואף פסק הוצאות למערערות של 30000 ₪ למרות שזכו בחלק מהתביעה⁹¹. מקריאת פסק דין זה עולה תחושה כי השימוש בכלי ההוצאות היה פשוט "עונש" על כך שהמערערות סירבו לפשרה שהציע בית המשפט.

בפרשה נוספת יכין⁹² הציע בית המשפט למערער למשוך את ערעורו, משזה סירב, פסק בית המשפט בו במקום שהוא דוחה את ערעורו וקבע הוצאות של 100000 ₪ !!! כנגד המערער שסירב

⁸⁴ פרשת אבניצקי, לעיל ה"ש 4.

⁸⁵ פרשת מנחם, לעיל ה"ש 56.

⁸⁶ פרשת פלוני, לעיל ה"ש 57.

⁸⁷ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 389.

⁸⁸ עא 311/83, אריה פינקלשטיין נ' ברנרד פלבסקי, לט(1) 496 (1985).

⁸⁹ שם, בעמוד 504.

⁹⁰ פרשת גלי, לעיל ה"ש 75.

⁹¹ עזגד, לעיל ה"ש 74.

⁹² ע"מ 8803/01 יכין חברה חקלאית בע"מ ואח' נ' החברה להגנת הטבע ואח' (טרם פורסם 4.2.2002).

לקבל את הצעת בית המשפט. אגב, באותו פסק הדין לא ניתנה כל הנמקה לסיבת דחיית הערעור.⁹³ גם במקרה זה עושה רושם כי בית המשפט משתמש בתקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות משפט, כמעין "צינור" להחלת דין מהותי במקום בו הוא נדרש לדין פרוצדוראלי. דרך נוספת המדגימה את שיקול הדעת הרחב מאד שיש לבית המשפט⁹⁴ בבואו לפסוק הוצאות, היא לא רק לשלול את זכותו של בעל דין הזוכה לקבל הוצאות משפט, אלא מוטלת עליו (הזוכה) להחזיר למפסיד⁹⁵ את הוצאותיו.⁹⁶ שני פסקי דין המחזקים גישה זו הינם בג"צ מנחם⁹⁷ ובג"צ פלוני⁹⁸. לכאורה שיקול דעתו של בג"צ בכל הנוגע האם לדון בכלל בעתירה הינו נרחב ביותר ויש לרשותו מספיק עילות על מנת לא לדון כלל בעתירה⁹⁹. גם בשתי פרשות אלו יכול היה בית המשפט לדחות את העתירות על הסף, בבג"צ מנחם בגין עילות של שיהוי ומניעות ובבג"צ פלוני בשל היותה עתירה מוקדמת. דחייה על הסף היתה ודאי מייתרת או לכל הפחות מקטינה משמעותית את הוצאות המשפט. למרות זאת, בחר בית המשפט בבג"צ מנחם לקבל את העתירה למרות השיהוי והמניעות, ובמילותיו של המשנה לנשיא דאז מ. אילון: "פסק דינו של הבורר ניתן איפה ללא סמכות מהותית ובטל הוא, ומאחר שכך, שוב אין נפקא מינה לטענת המשיבים שהעתירה הוגשה לאחר שיהוי ניכר, ואף העובדה שהעותר עצמו ביקש את קיום הדיון לפני הבורר..... מקום שיש בו פסול של חוסר סמכות מהותית, טענות שיהוי ומניעות לא יעמדו למבקש¹⁰⁰". כלומר, בית המשפט קיבל את העתירה אך פסק הוצאות כנגד העותרים, לא בגלל שהאריכו את הדיון שלא לצורך, לא בגלל שנקטו סגנון בוטה ומעליב¹⁰¹, ולכאורה לא מכל טעם שמצוין בתקנה 514¹⁰², ובניגוד לאמור בתקנה 512¹⁰³. וזאת מבלי לנמק בצורה ראויה את פסיקת ההוצאות החריגה הזו: "לרגל הנסיבות שמנינו לעיל ולאחר השיקול, אנו מחליטים כי על העותר לשאת בהוצאות המשיבים"¹⁰⁴.

גם בבג"צ פלוני¹⁰⁵ בתחתית פסק הדין ובמספר מילים זעום: "אנו מחליטים לדחות את העתירה... אנו מורים לנשיא בית המשפט השלום לקבוע את הדיון בענייני הקטין שלפנינו תוך

⁹³ עזגד, לעיל ה"ש 74.

⁹⁴ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 395.

⁹⁵ עא 419/80 הולנדר ושות בע"מ נ' הוד אווז בע"מ, לון (4) 433 (1982).

⁹⁶ עא 83 / 365 אריה - חברה לביטוח בעמ' נ' בתיה פנחס לט (1) 839 (1985).

⁹⁷ פרשת מנחם, לעיל ה"ש 56.

⁹⁸ פרשת פלוני, לעיל ה"ש 57.

⁹⁹ בנדור, לעיל ה"ש 58 בעמ' 172.

¹⁰⁰ פרשת מנחם, לעיל ה"ש 56.

¹⁰¹ ע"א 301/65 בייגל ליאו נ' יוסף קליינר, יט () 266 (1965).

¹⁰² תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

¹⁰³ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

¹⁰⁴ פרשת מנחם, לעיל ה"ש 56.

¹⁰⁵ פרשת פלוני, לעיל ה"ש 57.

שבועיים ימים מתאריך היום, על המשיב הראשון לשאת בהוצאות העותרים בסכום של 3000 ש"ח". אם העתירה נדחתה, אם המשיב נהג בתום לב ולא האריך את הדיון שלא לצורך, מדוע לפסוק נגדו הוצאות? התשובות הללו אינן נמצאות בגוף פסק הדין למעט השורה הקצרה: " על המשיב הראשון לשאת בהוצאות העותרים בסכום של 3000 ש"ח".

גם באותם פסקי דין רבים בהם אין פסיקת הוצאות, קשה למצוא הנמקה. העדר ההנמקה לגבי אי פסיקת הוצאות, היא עניין שגור בבתי המשפט שלנו, ובעיקר בבית המשפט העליון.

ביותר מ 2000 החלטות בנושאים אזרחיים שנבדקו על ידי עורך הדין יוסף עזגד¹⁰⁶, כאשר בית המשפט העליון אינו פוסק הוצאות, הוא נוהג לפטור עצמו מלנמק בצורה בהירה ומפורטת את הסיבה לכך, ובדרך כלל עושה זאת בית המשפט העליון בלשון כמעט אחידה: " בנסיבות המקרה לא מצאנו לנכון לפסוק הוצאות". ומהן נסיבות המקרה? לבית המשפט העליון הפתרוני.

אנסה להדגים את הכתוב בתת פרק זה בעזרת הטבלה המצורפת שנלקחה מתוך מאמרו של עורך הדין יוסף עזגד, אשר התפרסם בביטאון לשכת עורכי הדין¹⁰⁷, (הטבלה וההסברים לנתונים מובאים כלשונם) במסגרת מאמר זה,

בדק הכותב באופן שיטתי את כל פסקי הדין וההחלטות שבית המשפט העליון נתן בכל העניינים המוגדרים "אזרחיים" (באתר האינטרנט של בית המשפט העליון והם ע"א, בש"א, רע"א, דנ"א, ענמ"ש, בה"נ, א"ב, דנ"מ, ע"ב), ואשר פורסמו בשנים 2002-2003 (מדובר ב- 2115 החלטות ופסקי דין). ובדק את התפלגות פסיקת הוצאות, ובמיוחד, את ההוצאות שנפסקו באותם פסקי דין והחלטות שניתנו באותו היום שבו התקיים הדיון בבית המשפט העליון. חשוב לציין שמחקר מלא ומקיף קשה, אם לא בלתי אפשרי לערוך, שכן הדיונים המפורטים להלן והצעות בית המשפט העליון שניתנות בהם לצדדים, אינם מועלים על גבי פרוטוקול בית המשפט ועל כן אינם מתועדים. יחד עם זאת, שוחח כותב המאמר עם עשרות עורכי דין שהופיעו בדיון ב"השלמת טיעון" על מנת להשלים את התמונה.

¹⁰⁶ עזגד, לעיל ה"ש 74.
¹⁰⁷ שם.

התוצאות הן כדלקמן :

החלטות "רגילות" (שלא ניתנו ביום הדיון)		החלטות שניתנו בהסכמה ביום הדיון		החלטות שניתנו ביום הדיון		
אחוז	כמות	אחוז	כמות	אחוז	כמות	
58.8%	939	94.60%	244	56.77%	145	ללא צו להוצאות
21.35%	341	3.50%	9	18.00%	47	הוצאות עד ₪ 10,000
10.77%	172	1.90%	5	13.00%	34	הוצאות עד ₪ 20,000
5.45%	87	0%	0	6%	15	הוצאות עד ₪ 30,000
1.44%	23	0%	0	1.50%	4	הוצאות עד ₪ 40,000
2.19%	35	0%	0	5.7%	15	הוצאות מעל ₪ 40,000
100 %	1597	100%	258	100%	260	סך הכל

מבדיקת כל 2115 ההחלטות שפורסמו במהלך שנתיים רצופות דלעיל, נלמדים הנתונים הבאים : מספר פסקי הדין שניתנים ביום הדיון **בהסכמת הצדדים** דומה למספר פסקי הדין שניתנים ביום הדיון שלא בהסכמת הצדדים, היינו כמחצית מהתיקים שמובאים לדיון במעמד הצדדים, מסתיימים בפשרה בהסכמה ביום הדיון.

בעוד שבהחלטות שניתנות שלא בהסכמת הצדדים – בין ביום הדיון ובין שלא ביום הדיון – שיעור ההחלטות ללא צו להוצאות הוא כ- 57%, הרי שבהחלטות שניתנות **בהסכמת** הצדדים ביום הדיון, שיעור ההחלטות ללא צו להוצאות הוא כ- 95%, דהיינו החלק הארי של ההחלטות שניתנות בהסכמת הצדדים הן ללא חיוב בהוצאות.

שיעור פסיקת ההוצאות עד לסכום של כ- 40,000 ₪ בהחלטות שניתנות במעמד הדיון שלא בהסכמה, ובהחלטות שניתנות שלא במעמד הדיון, הוא דומה.

לעומת זאת, פסיקת ההוצאות בשיעור של מעל 40,000 ₪ הוא יותר מכפול בהחלטות שניתנות במעמד הדיון ושלא בהסכמה, מההחלטות שניתנות שלא במעמד הדיון ושלא בהסכמה (5.7% לעומת 2.19%).

נתונים מעניינים, שאינם משתקפים בטבלה דלעיל, הם שבמספר פסקי דין שנתנו ביום הדיון, נפסקו הוצאות ניכרות בסכומים של מאות אלפי ₪, ללא כל הנמקה.

יתרה מזו, והדבר איננו בא לידי ביטוי בטבלה דלעיל – מתברר שהיחס ישיר המקובל בין מורכבות העניין ואורך ההחלטה לבין שיעור ההוצאות, אשר קיים בדרך כלל בהחלטות שניתנות שלא במועד הדיון, איננו קיים כלל בהחלטות שניתנות ביום הדיון, אשר בדרך כלל הינן קצרות, אך ההוצאות שנפסקות בהן גבוהות.

עיננו הרואות כי מן הנתונים דלעיל, לא ברור שהכלל הנהוג: הוצאות לפי תוצאות¹⁰⁸ תקף לכל אותם דיונים בבית המשפט העליון המסתיימים בפשרה, ואולי נכון יהיה להגדיר לעיתים את הכלל כהוצאות אקראיות שאין בינן לבין הוצאות ריאליות שום קשר שאיננו סמוי מן העין. היה ברור הדבר שגם אם בעל דין מוכן לקבל על עצמו פשרה, הפשרה אליה הוא מתכוון הינה פשרה על החלק המהותי של התובענה – קרי, בעל הדין מוכן לוותר על חלק מתביעתו על מנת לקדם ולהאיץ את קבלת פסק הדין, ועל כן אין סיבה שבעל דין המוכן להתפשר בדין המהותי, יוותר כמעט תמיד על הדין הפרוצדוראלי – משמע החזר הוצאות משפט של הצד הזוכה (גם בפשרה קיים צד שזוכה – הלא נפסק לזכותו של בעל דין פסק דין המזכה אותו בחלק מן הסכום אותו תבע). נתונים אלו, כפי שהובאו לעיל, חוברים לעניות דעתי תחת התכלית של תקנות 511-514¹⁰⁹ בתקנות סדר הדין האזרחי.

2.2. שאלת הסמכות.

ככלל פסיקת הוצאות משפט הינה סעד שבשיקול דעתו של בית המשפט¹¹⁰, ממש כפי שכתוב בתקנה 511¹¹¹, אגב, בניסוח הישן של התקנות, התקנה המקבילה לתקנה 511 היא תקנה 475 א' והיא מנוסחת בצורה בהירה יותר לגבי שאלת הסמכות. הפסיקה קבעה כי נקודת המוצא להפעלת

¹⁰⁸ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 539.
ע"א 26/56 טעם חיים בע"מ נ' אסרי, פ"ד יא (1) 550, 553 (1956).

¹⁰⁹ התקנות, לעיל ה"ש 1..

¹¹⁰ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 392.

¹¹¹ תקנה 511, לעיל ה"ש 19.

שיקול הדעת בכל הנוגע לפסיקת הוצאות הינה שהזוכה בדין זכאי לקבל חזרה את אותן הוצאות שהוציא בניהול משפטו. נקודת מוצא זו לא כתובה ואף לא מוזכרת בתקנות סדר הדין, בשונה מאנגליה שם העניין כתוב בבהירות¹¹². בתקנה 511 מוגדרות הוצאות משפט כמורכבות משכר טרחת עורך דין ויציאות משפט¹¹³, כאשר ההלכה מפרשת את המושג יציאות משפט כהוצאות ישירות שנשא בעל הדין שזכה. מכיוון שאת שני סוגי ההוצאות הללו יכול היה להוציא רק בעל דין, הרי שגם החוזרים צריכים להגיע לבעל הדין. מכאן ניתן להסיק שכל תשלום שבעל דין המפסיד מחויב בו לטובת מי שאיננו בעל דין, לא נכנס בגדרה של הגדרת הוצאות משפט¹¹⁴. מכיוון שלא פעם פוסק בית המשפט הוצאות לטובת המדינה¹¹⁵ בעזרת תקנה 514 לסדר הדין האזרחי, אין הוצאות אלו יכולות להיקרא הוצאות משפט – הן לא נועדו לשפות בעל דין שזכה, הן לכל היותר מהוות קנס ועל כן התקנות שהותקנו בעניין זה הן לכאורה תוקנו על ידי שר המשפטים כמחוקק המשנה בחוסר סמכות¹¹⁶.

ב.3. האם מטרות המחוקק הושגו?

אם ננסה להגדיר באופן כללי מאד את מטרת המחוקק בהתקינו את תקנות 511-514 לתקנות סדר הדין האזרחי, נגלה שתי מטרות עיקריות, האחת, מניעת חסרון כיס לצד שזכה בדין, דהיינו קביעת הוצאות ריאליות לבעל הדין הזוכה, והמטרה השנייה הינה לדרבן את בעלי הדין, בעיקר באמצעות תקנה 514, לנהל את המשפט בצורה עניינית ויעילה, ולהקל על ידי כך על העומס בתי המשפט.

לעניות דעתי, אי אפשר להכריז על הישג בכל הנוגע להשגת שתי מטרות אלו. בלא מעט מיקרים יוצא בעל דין שזכה בדין בחסרון כיס עקב פסיקת הוצאות לא ריאליות¹¹⁷, השימוש בתקנה 514 לא הקטין ככל הנראה את העומס על המערכת המשפטית ועדיין אנו עדים לעומס בלתי נסבל, להליכי סרק רבים ולדיונים ארוכים ומייגעים באולמות המשפט.

¹¹² זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 393 ה"ש 14.

¹¹³ שם, בעמוד 397.

¹¹⁴ שם, ה"ש 38.

שם, ה"ש 38*.

¹¹⁵ עע (ארצי) 000417/03 עמ"מ הרוש נ' מועצת בתי העלמין בירושלים (טרם פורסם 26.9.2005).

¹¹⁶ זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 397.

¹¹⁷ ע"א 263/87 ראמי יעקב נ' חני רחל ראמי, מג(2), 557. (1989).

ב.4. ערעור על שומת הוצאות שנפסקו.

לכאורה קיימת לבעל דין המרגיש כי פסיקת הוצאות המשפט שפסק בית המשפט מקפחת אותו, האפשרות לערער על כך. אבל למעשה, על פי רוב בית המשפט של ערעור איננו מתערב¹¹⁸ בפסיקת ההוצאות של בית משפט למטה, ובודאי שאיננו מאפשר ערעור שני בעניין של הוצאות¹¹⁹. קיימת אף הלכה¹²⁰ כי עניין פסיקת הוצאות בהליך נתון לשיקול דעתו הרחב של בית המשפט, וכי ערכאת הערעור לא תתערב בהחלטותיה של הערכאה הדיונית שעניינן הוצאות משפט, אלא ביקרים חריגים בלבד. הלכה זו מגדילה באופן משמעותי מאד את שיקול הדעת הנרחב ממילא של בית המשפט בבואו לפסוק הוצאות, שכן, זכות הערעור שהינה זכות יסודית של בעל דין, בכל הנוגע להוצאות משפט, הופכת לזכות דקלרטיבית בלבד, שאיננה ממלאה את היעוד העיקרי של הליך הערעור – בדיקה מחודשת של תוצאות ההליך המשפטי בבית המשפט למטה. שחיקת זכות יסוד זו, היא עוד נדבך לטעמי, המעיד כי המצב המצוי במערכת המשפט הישראלית ככל שהדבר נוגע לפסיקת הוצאות משפט, הינו מצב הטעון חשיבה מחודשת ואולי אף חקיקה מחודשת המזכירה את תכלית החקיקה של תקנות 511-514, תכלית מניעת חסרון כיס לצד שזוכה¹²¹.

ג. מבט השוואתי.

ג.1. המשפט העברי.

גישתו היסודית של הדין העברי היא, שככלל אין לחייב בעל דין בתשלום הוצאות המשפט, אפילו אם הוא יצא חייב בדיון¹²². אך לכלל זה, כמו תמיד, יש כמונן יוצאים מהכלל. על כלל מפתח זה ניתן ללמוד במסכת סנהדרין¹²³ שם נאמר: "כי אתא רב דימי אמר רבי יוחנן: התוקף את חברו בדין, אחד אומר נדון כאן, ואחד אומר נלך למקום היעד, כופין אותו וילך למקום היעד. אמר לפניו רבי אליעזר: רבי, מי שנושה בחברו מנה יוציא מנה על מנה? אלא כופין אותו ודן בעירו".

הנה כי כן, דיון בנושא סמכות מקומית שניתן לפרשו הפוך מן הדין הישראלי בכל הנוגע לפסיקת הוצאות משפטי: החייב לא יכול לקבוע היכן יערך הדין, בניגוד לדין הישראלי שתמיד תינתן

¹¹⁸ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 544.

¹¹⁹ רע"א 127/99 אליהו בוקריס נ' קצין התגמולים פס"ד ל"ט (4) 445 (1999).
בר"ע 618/85, פרופ' ג'ון הול נגד פרופ' ישראל שצמן, פ"ד לט (4) 445, 448 (1985).

¹²⁰ ע"ע (ארצי) 727/05 אלכס קרייזמן נ' חברת מלונות דן (טרם פורסם 30.1.2007).

¹²¹ ע"א 389/65 משה דימדנשטיין נ' ישראל לאטין אמריקן קומפני, פס"ד יט (3) 391 (1965).

¹²² אליאב שוחטמן סדר הדין לאור המקורות של המשפט העברי 391 (תשמ"ח-1988). (להלן: שוחטמן "סדר הדין").
¹²³ שם, בעמוד 392 ה"ש 10.

עדיפות והקלה לנתבע, ומאידך הוא החייב לא יאלץ לשלם הוצאות, גם כן בניגוד לדין הישראלי, ואולי בדומה לדין האמריקאי, בו ככלל כל צד נושא בהוצאותיו מקור נוסף שממנו ניתן ללמוד על הכלל כי אין פוסקים הוצאות בדין העברי הינו מסכת בבא ביתרא¹²⁴: " אין כותבין שטרי בירורין, אלא מדעת שניהם, ושניהם נותנים שכר". לעניות דעתי הרבה, ניתן להבין ממשנה זו כי נטל התשלום המשותף נוגע למה שאנו מכנים היום תשלום האגרות, ולא דווקא כל הוצאות המשפט. אך דעתי איננה רלוונטית כיוון שבשולחן ערוך פירשו את המשנה דלעיל בהרחבה, וההלכה על פי שולחן ערוך¹²⁵ הינה: "התחייב בדין, אינו חייב לשלם לשכנגדו יציאותיו, אף על פי שהזקיקו לדון בעיר אחרת". ההגיון מאחורי גישתו זו של הדין העברי יסודה בחזקת תום הלב של בעלי הדין, דהיינו, הדין העברי יוצא מתוך הנחה ששני בעלי הדין מאמינים באמת ובתמים בצידקתם¹²⁶, ועל כן אין טעם שמי שהפסיד בשאיפה המשותפת לחקר האמת – ישא בהוצאות חברו¹²⁷. אך אם חזקה זו מופרכת ואחד מבעלי הדין נהג בזדון ועורמה, הרי יש מקום לחייבו בהוצאות משפט. אם תרצו, יש כאן הקבלה מסוימת לתקנה 514 לתקנות סדר הדין האזרחי¹²⁸ הנהוגות בימינו. זהו חריג לכלל, ואפשר ללמוד על כך מאחת הסוגיות המעניינות בתלמוד¹²⁹: "מי ששלחו לו בית דין לבוא, ולא בא לדין, מנדין אותו וכותבים עליו פיתחא (שטר שמתא) ונותן שכר הסופר¹³⁰". לאחר שהוכח כי בעל דין איננו תם לב, נחייבו בהוצאות. מגמה זו זכתה גם לפירושים נרחבים הרבה מעבר לאותו סרבן שלא הגיע לדין¹³¹, גם בעל דין שגרם במתכוון לעיכוב ההליכים¹³² יחויב בהוצאות משפט. דוגמה מוחשית לכך אפשר ללמוד ממקרה בו בעל הבטיח להעניק גט לאשתו, היא אכן הגיעה לבית הדין – הגעה שהיתה כרוכה בהוצאות, ולבסוף חזר בו הבעל מהבטחתו לתת לה גט, הרי שהוא יחויב בהוצאות¹³³ מכוח דיני החוזים או הנזיקין.

במידה ויש התחייבות של אחד מהצדדים לשאת בהוצאות המשפט, אפילו שעל פי הדין איננו חייב, כל עוד ההתחייבות היא בגבול הסבירות הוא יהיה חייב לעמוד בהתחייבותו משום שאף המתנה על מה שכתוב בתורה, בדבר שבממון תנאו קיים.¹³⁴

¹²⁴ תוספות סנהדרין, לא ע"ב צ"ה ויוציא.

¹²⁵ שוע חר"מ, סימן יד סעיף ה'.

¹²⁶ אליעזר שנקולבסקי **הוצאות המשפט**, תחומין, כרך יב 336 (תשנ"א) (להלן: שנקולבסקי).

¹²⁷ שוחטמן – "סדר הדין", לעיל ה"ש 122, בעמ' 392.

¹²⁸ תקנה 514, לעיל ה"ש 22.

¹²⁹ משנה, בבא קמא קיב, ע"ב.

¹³⁰ רמב"מ הלכות סנהדרין פרק כ"ה הלכה ח.

¹³¹ שוחטמן – "סדר הדין", לעיל ה"ש 122, בעמ' 394.

¹³² שו"ת הרמ"א, סימן קח.

¹³³ שוחטמן – "סדר הדין", לעיל ה"ש 122, בעמ' 394..

¹³⁴ שנקולבסקי, לעיל ה"ש 126, בעמ' 341.

ג.2. בית הדין הרבני.

כבר בשנת תשי"ג 1943 כאשר נשיאי בית הדין הרבני הגדול¹³⁵ הרב י"א הרצוג והרב ב"צ עוזיאל נוסחו, בפעם הראשונה, תקנות הדיון בבתי הדין הרבנים, ועל נושא הוצאות משפט ניתן ללמוד בפרק ט' לספרו של מנחם אלון¹³⁶. הגישה העקרונית המקובלת כיום בבתי הדין הרבנים היא כי בדרך כלל אין לפסוק הוצאות, למעט מקרים בהם מוכח חוסר תום ליבו או רמאותו של בעל דין שיצא חייב בדין, או במקרים בהם בעל הדין כלל לא הגיע לדיון ללא נימוק ראוי¹³⁷.

ככל שחולף הזמן חלה ירידה משמעותית ביותר בפניה לבית הדין הרבני בענייני מזונות הנתונים לשיפוט מקביל של שתי מערכות המשפט, אחד ההסברים, אם כי ודאי לא היחיד, הוא הימנעותם של בתי הדין הרבניים מלפסוק הוצאות, ותובע שמאמין כי הצדק עימו, יעדיף לפנות לערכאה "האזרחית" על מנת לזכות בהחזר הוצאות משפט.

הנתונים שאביא להלן לקוחים מתוך מאמרו המאלף של אליאב שוחטמן¹³⁸, אמנם מתייחסים לשנים 1962 עד 1978 אך ממחישים היטב את מגמה זו.

הנתונים כפי שהובאו במאמרו של אליאב שוחטמן¹³⁹

השנה	תיקי מזונות בבת"ד רבניים	תיקי מזונות בבתמ"ש מחוזיים
1962	3469	338
1963	3792	470
1964	4017	665
1965	4537	626
1966	4869	860
1967	4549	563
1968	4588	1435
1969	4410	1690
1970	4779	1512

¹³⁵ בש"א 1692/05 עובד מזרחי ואח' נ' אליהו חסיד ואח' (לא פורסם 2.5.2006).

¹³⁶ מנחם אלון, המשפט העברי, תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו, כרך ג' (מהדורה שלישית, ירושלים תשמ"ח).

¹³⁷ שוחטמן – "סדר הדיון", לעיל ה"ש 122, בעמ' 396.

¹³⁸ אליאב שוחטמן, "החויב בהוצאות משפט בפסיקת בתי הדין הרבניים", דיני ישראל, כרך יא, רעז (תשמ"א).

¹³⁹ שם.

1403	4666	1971
1445	4858	1972
1360	4938	1973
1481	5911	1974
3107	6113	1975
2345	6440	1976
2633	6816	1977
2746	6304	1978

בשנת 1962 רק 8.8% מתיקי המזונות הוגשו לבית המשפט המחוזי, ואילו בשנת 1978 אחוז תיקי המזונות שהוגשו לבתי המשפט המחוזיים עמד על למעלה מ 30% !

את הסמכות לפסוק הוצאות שואבים בתי הדין מתקנה קיט לתקנות סדר הדין¹⁴⁰ : " כל פסק יכיל החלטה על מי חלות הוצאות משפט. מקום שיש לחייב גם בתשלום שכר עורך דין, ייקבע השכר בפסק הדין". לכאורה, קריאה דווקנית של תקנה זו, מובילה לתוצאה כי תמיד ייפסקו הוצאות, והתקנה רק מסדירה פרוצדורה של יידוע בגוף פסק הדין. תקנה נוספת שיכולה לעזור לנו להבין את שאלת סמכותו של בית הדין לפסוק הוצאות הינה תקנה קג¹⁴¹ : " בכל מקרה של אי הופעת בעל דין כאמור בסעיפים הקודמים, יידון בית הדין ויחליט, אם יידרש לכך, בדבר ההוצאות שנגרמו עקב אי הופעה". בתקנה קח לשון התקנה מצפה לאקטיביות מצידו של בית הדין, משמע, אין הרבה שיקול דעת לבית הדין, והוא חייב לפסוק הוצאות, ושיקול הדעת שלו הינו רק למי לפסוק הוצאות ומה יהיה גובהן. בעוד בתקנה צד מצפים מבית הדין להיות פאסיבי, וזאת מקריאת מילות התקנה "אם יידרש לכך", כלומר לא מצפים מבית הדין ליזום פסיקת הוצאות, ורק במקרה בו בעל דין יבקש מבית הדין אזי ידון בית הדין בעניין ההוצאות ויחליט בהתאם לשיקול דעתו הנרחב.

חריג נוסף הינו ענייני מזונות. בחריג זה מצאו בתי הדין הרבניים פתרון יצירתי : הם אינם פוסקים הוצאות משפט לשם הוצאות, אלא קובעים כי יש לראות בהוצאות המשפט שאישה צריכה להוציא בכדי לחייב את בעלה במזונות – חלק ממזונותיה. הרב שפירא ביטא זאת היטב בדבריו

¹⁴⁰ תקנה קיט לתקנות הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל - התשנ"ג.
¹⁴¹ שם, תקנה קג .

באחד מפסקי הדין החשובים¹⁴² : " לעניות דעתי נראה שבכל תביעת מזונות של אישה מבעלה, כאשר בית הדין מוצא שהיא צודקת ומחייבים את הבעל במזונות, כרוך בזה גם פסק דין עקרוני שהבעל חייב גם לשאת בהוצאות המשפט שהאישה הוציאה כדי להביא את הבעל לבית הדין כדי לחייבו במזונות, וכמו כל בעל המסרב לקיים פסק דין של מזונות, והאישה מגישה את פסק הדין למשרד הוצאה לפועל, שהוא ידו של בית הדין, הבעל נושא בהוצאות ההוצאה לפועל, ולא שמענו מערערים על כך, כי נראה מסברא שכל הוצאות לקבל את המזונות הן עצמם מזונות האישה, ובל הוצאה זו גם המזונות עצמם לא יגיעו לידיה, הרי זה חלק מהמזונות שלה".

יחד עם זאת, בניגוד לדין הישראלי בו יש אפשרות לפסוק הוצאות לטובת הצד שהפסיד¹⁴³, בדין הרבני זו אפשרות שכלל איננה קיימת: "אימתי זכאית האישה להוצאות משפט? כשזכתה בדין, שאם לא כן – הבעל פטור, משום שהוציאה הוצאות מיותרות בפשיעתה"¹⁴⁴. כמו כן, בדומה לדין הישראלי, ניתן להתנות ולהסכים מראש על תשלום הוצאות של צד מסוים¹⁴⁵.

ג.3. המשפט האמריקאי.

בניגוד לתקנות סדר הדין בישראל, במשפט האמריקאי חל כלל שונה והוא שלא משנה מי ניצח בתביעה, כל אחד נושא בהוצאות שלו¹⁴⁶.

הכלל יכול להשפיע על הגשת התביעות, שיקולי צדק, הסיכוי לפשרה, הקטנת/הגדלת העלויות וההשקעה.

מכיוון שבארצות הברית לא נהוג לחייב בעל דין שהפסיד בהוצאות המשפט של יריבו, הועלו רעיונות שונים כדי שבית משפט יוכל לנקוט בצעדים נגד תובע שהגיש תביעה חסרת בסיס¹⁴⁷.

על פי חוקים במדינות שונות ניתן לחייב תובעים ועורכי דין בתשלום לנתבע. כן הוקנתה סמכות לחייב תובעים ליתן ערובה להוצאות הנתבע עד לסכום של \$ 500, אם קלושים סיכוייה של התביעה.

על פי הכלל האמריקאי, בתביעה התובע מקבל את הסיכוי שלו לזכות כפול הסכום פחות ההוצאות שלי, שכן הוא משלם את ההוצאות שלו. במקרה זה התובע יגיש תביעה, כאשר הסיכוי

¹⁴² ערעור תשמ"א/35-34 פד"ר יב, 186.

¹⁴³ תק 2580/06, ניצן יורם נ' עיריית ירושלים (טרם פורסם 4.9.2006).

¹⁴⁴ פד"ר יא, עמ' 364-365; פד"ר יד, עמ' 186-188.

¹⁴⁵ שו"ת אגרות משה, חו"מ, ח"ב בני ברק תשמ"ה, סימן כו, ענף ב.

¹⁴⁶ Geoffrey C. Hazard & Michele Taruffo, *American Civil Procedure* (1993) 96

¹⁴⁷ מתוך דין והשבון הועדה לבדיקת האחריות לפגיעה בטיפול רפואי, תשנ"ט – 1999.

לזכייה גדול מההוצאות חלקי סכום התביעה¹⁴⁸. אדגים זאת במספרים: אם התובע האמריקאי תובע סכום של 10000 דולר, כאשר סיכויי הזכייה שלו הינם 50% והוצאות המשפט הם מעל 5000 דולר, הוא יוותר מראש על התביעה, שכן מכיוון שאין פסיקת הוצאות בארצות הברית, אזי הרווח ההסתברותי קטן מהעלות של תביעה זו.

לצורך הנוחות נסמן את הסתברויות הזכייה בתביעה באות P , את הוצאות המשפט באות C , ואת סכום התביעה באות J . נפריד בין הערכותיו של התובע לבין אלו של הנתבע:

$$P_p = \text{הסתברות לניצחון התובע לפי הערכת התובע.}$$

$$P_d = \text{הסתברות לניצחון התובע לפי הערכת הנתבע}$$

$$C_p = \text{הוצאות משפט של התובע}$$

$$C_d = \text{הוצאות משפט של הנתבע}$$

$$J = \text{סכום התביעה, כאשר ההנחה היא שסכום התביעה מוסכם.}$$

ע"פ הכלל האמריקאי תוגש תביעה רק אם: $PJ > C$, דהיינו העלות הצפויה מהגשת התביעה

$$P < \underline{C}$$

ע"פ הכלל הישראלי - התובע יקבל PJ בתביעה. $(1-P)$ הסיכוי שיפסיד.

$$\text{לכן הכלל הוא } PJ > (1-P)(C_p + C_d) \text{ . דהיינו:}$$

אם ההוצאות שלי הן 0, ע"פ הכלל האמריקאי הסיכוי המינימאלי שבו אגיש תביעה הוא 0 ולכן תוגש כל תביעה¹⁴⁹.

אם ההוצאות שלי הן 0, ע"פ הכלל הישראלי הסיכוי המינימאלי שבו אגיש את התביעה הוא סיכוי שהוא גבוה מ-0 ולכן התביעות שהסיכוי שלהן נמוך מהסכום הזה, הרי הן לא יוגשו. מכאן שע"פ הכלל האמריקאי במקרה זה יוגשו יותר תביעות.

בדוגמה זו ההוצאות שלי הן 0 ולכן בכלל האמריקאי אין מה שמרתיע אותי ובכלל האנגלי יש משהו שמרתיע אותי, ההוצאות של הנתבע שאני אצטרך לשלם.

ובמקרה ההפוך, הרי הסיכוי להגשת תביעה יהיה גדול יותר בכלל האנגלי, במידה וההוצאות של הנתבע הן 0. בדוגמה זו הרי הכלל האנגלי לא מטיל עלי סיכון, שכן ההוצאות של הנתבע הן 0 ואם אני מנצח הוא יצטרך לשלם את ההוצאות שלי ואני לא אצטרך לשלם דבר, אם אפסיד. ובכלל

¹⁴⁸ מתוך הרצאתו של ד"ר אלון קלמנט – סדר דין אזרחי, בית הספר רדזינר למשפטים- המרכז הבינתחומי הרצליה, ינואר 2002. (עותק של ההרצאה מצוי בידי המחבר).
¹⁴⁹ שם.

האמריקאי, הרי עצם זה שאין לצד השני הוצאות אינה משנה לי, שכן אני בכל מקרה אשא בהוצאות שלי.

הכלל האנגלי¹⁵⁰ (הנוהג בישראל) הוא שהמפסיד משלם את ההוצאות של הצד השני. אחד הדברים שרצו להתמודד איתם בדיונים בוועדת אור, שדנה ברפורמה בביהמ"ש, היא האם מיישמים את הכלל הזה כראוי, דהיינו האם באמת כשפוסקים הוצאות לצד המנצח את ההוצאות הריאליות או האם הוא מקבל את זה בחסר. נכון להגיד שעד לפני כמה שנים זה תמיד היה חסר ואף פעם לא קיבלת באמת את שכ"ט ששילמת לעוה"ד שלך.

עולות מספר שאלות: כיצד זה משפיע על התמריץ להגיש את התביעה, כיצד זה משפיע על הסיכוי לפשרה, כיצד זה משפיע על כמות ההוצאות שמוציאים במשפט. שאלה נוספת היא כיצד זה משפיע על הפשרה עצמה, היכן תהיה הפשרה, שכן זה משנה לפשרה בין שני צדדים היכן ההוצאות נופלות. נניח שהם מסכימים על תוחלת התביעה, אך הפשרה לא תיפול תמיד על זה. דוגמה אחת לכך ניתן לראות בפסק הדין סחר שירותי ים¹⁵¹, שבו חברה הטילה עיקולים כנגד חברה על מנת ללחוץ לפשרה בסכום גדול מסכום התביעה. אין סיבה שהפשרה תהיה זהה לתוחלת התביעה ומה שמשפיע על זה גם הכלל של תוחלת ההוצאות.

כיצד משפיע כל אחד מהכללים על הסיכוי לפשרה:

התנאי ההכרחי לפשרה הוא שהמינימום שהתובע מוכן לקבל הוא קטן מהמקסימום שהנתבע מוכן לשלם. אם המקסימום שהוא מוכן לשלם גדול מהמינימום שהתובע מוכן לקבל, אזי יש לנו אפשרות לפשרה.

מה גורם לכך שיכול להיות שלא תהיה פשרה? אם כל צד הוא יותר מדי אופטימי, הוא לא רוצה להתפשר, שכן הוא מעריך את הסיכויים שלו כגבוהים מאוד לנצח או כנמוכים מאוד להפסיד.

במקרה זה, הרי התובע חושב שהסיכוי שלו לנצח הוא 100% והנתבע חושב שהסיכוי שהוא יפסיד הוא 0% ואז אם זו המחשבה של כל אחד מהצדדים הרי תחת הכלל הישראלי אף אחד לא חוסך דבר, שכן אנו לא נשלם דבר ממילא ולכן לא יתפשרו.

לעומת זאת, בכלל האמריקאי כל אחד יודע שגם אם הוא ינצח בביטחון, עדיין יש לו הוצאות ואם ההוצאות שלהם הם מאוד גדולות עדיין תהיה אפשרות לפשרה, במיוחד אם ההוצאות שלהם מאוד גדולות.

¹⁵⁰ Neil Andrews, **English Civil Procedure** (2003) 825

¹⁵¹ תא 17583/89 שלום ויינשטיין בע"מ נ' סחר שירותי ים בע"מ ואח', תשנ"ד(4)377(1993).

מאידך, אם שניהם פסימיים לגבי הסיכוי שלהם לזכות, הרי תמיד תהיה פשרה. מכאן שהסיכוי שתהיה פשרה תחת הכלל הישראלי הוא קטן יותר, בהשוואה לכלל האמריקאי. כל זאת תחת התנאי שמדובר בעולם בו אין שנאת סיכון.

היכן אנשים יטו להוציא יותר הוצאות?

בכלל האמריקאי כאשר התובע מוציא הוצאה, הרי ההוצאה עליו ובכלל הישראלי יש סיכוי שהתובע לא יצטרך לשאת בהוצאה אלא יתכן ומי שישא בהוצאות זה הנתבע. יש שתי סיבות מדוע בכלל הישראלי יושקעו יותר הוצאות, ראשית, כל שקל שאני מוציא מגדיל את הסיכוי שלי ומקטין את הסיכון שלי לשאת בהוצאות של כולם. שנית, כל שקל שאני מוציא יש סיכוי שהצד השני ישא בו. לכן תחת הכלל האמריקאי שבו אני משלם תמיד את כל ההוצאות שלי, אני אטה להוציא פחות, לעומת הכלל הישראלי בו אטה לשלם יותר.

ג. טבלת השוואה בין שיטות המשפט השונות.

החזר בגין תשלום אגרות	הדין העברי	ביה"ד הרבני	הדין האמריקאי	הדין הישראלי
	לא קיים	לא קיים	לא קיים למעט מיקרים של רשלנות רפואית בהן התובע נדרש להפקיד ערובה של עד 500 דולר לכיסוי אגרות במידה ויפסיד	קיים כחלק מהוצאות המשפט
פסיקת הוצאות משפט	במקרים חריגים בהם בעל דין שהפסיד נהג בחוסר תום לב קיצוני.	יש סמכות, מנוצלת לעיתים רחוקות, אך יש קריאות לעידוד פסיקת הוצאות בכדי לא "להבריח" מתדיינים לבית	לא קיים, כל צד נושא בהוצאותיו	כמעט בכל פסק דין

		משפט אזרחי		
רק בעשור האחרון	לא קיימת	כמעט ולא קיימת	במקרים הנדירים בהם נפסקות הוצאות, הן ריאליות	פסיקת הוצאות משפט ריאליות
מגמה הגדלה עם השנים	במקרים יוצאי דופן מאד	קיימת במקרים חריגים	קיימת במקרים חריגים ¹⁵²	פסיקת הוצאות עונשיות
קיימת פסיקה ענפה לטובת אוצר המדינה	לא קיימת	לא קיימת	לא קיימת	פסיקת הוצאות לטובת המדינה
כמעט ולא מתקבלים ערעורים שכאלה	אין פסיקת הוצאות ועל כן אין ערעור	לא קיימת	לא קיימת	אפשרות ערעור על פסיקת הוצאות

ד. המצב הרצוי.

ד.1. יותר ודאות לבעלי הדין.

בשיטה הנהוגה בגרמניה¹⁵³, בה יש מעין תעריף מקסימום קבוע ששופט יכול לפסוק כהוצאות משפט, קיימת מידה רבה של ודאות אצל בעלי הדין מה רמת החשיפה שלהם לנוק כלכלי כתוצאה מפסיקת הוצאות. גישה זו המגבירה את הודאות, נותנת בידי בעלי הדין כלי כלכלי אמיתי לשקול מלכתחילה אם כדאי להם להגיש תביעה ואם לאו. ודאות שכזו תגרום לטעמי להפחתה משמעותית של התובענות, וכתוצאה מכך להפחתה המעמסה על המערכת המשפטית בישראל. מעבר לשיקול של כדאיות כלכלית, ודאות משפטית הינה מסד השיטה המשפטית, ללא ודאות – קשה להראות צדק.

ד.2. יותר אחידות בין השופטים.

במצב הנוכחי קיים פער גדול מאד בסכומים אותם פוסקים שופטים שונים בסוגיות דומות. עורכי הדין המנוסים כבר יודעים להעריך עוד בטרם יסתיים המשפט, מה גובה ההוצאות שיפסוק שופט פלוני בסוגיה הנידונה. חוסר האחידות הזו מוביל לכך שיש לא מעט עורכי דין המנסים לנתב את

¹⁵² רמב"מ הלכות סנהדרין פרק כ"ה הלכה ח.

¹⁵³ (2004) 341, *German Civil Justice* Peter L. Murray & Rolf Struner, (להלן: German)

התיק עליו הם מופקדים, בדרכים לא דרכים, לשופט פלוני, כיוון שהם מעריכים כי אותו שופט יפסוק הוצאות גבוהות יחסית. במצב הרצוי, בו שיקול דעתו של השופט בדיון יהיה מוגבל יותר, וכל סטייה תהיה חייבת הנמקה, דבר שכמעט ולא קורה כיום, נגיע ליותר אחידות בין השופטים השונים בכל הנוגע לגובה הוצאות משפט אותם הם יפסקו. אחידות זו לא רק שתיטיב עם בעלי הדין בכך שירגישו כי הצדק לא רק נעשה אלא גם נראה, תיטיב גם עם המערכת המשפטית עצמה, ותגדיל את אמון הציבור בה, אמון שהוא נשמת אפה של המערכת השיפוטית.

3.4. הגשמה מקסימאלית של מטרות החקיקה.

מטרות החקיקה כפי שבוארו על ידי אורי גורן¹⁵⁴ הינן למנוע חסרון כיס מבעל דין שזוכה במשפט. במצב הנוכחי, מעטים הם המקרים בהם מוגשמות מטרות החקיקה הלכה למעשה. בעוד ישנם פסקי דין רבים בהם נפסקות הוצאות לא ריאליות המותרות את בעל הדין שזכה בחסרון כיס¹⁵⁵, ולעיתים הדבר נעשה בצורה בוטה, כמו בפרשת מנחם¹⁵⁶ שם לא רק שלא נפסקו הוצאות ריאליות לטובת בעל דין שזכה במשפט, כפי שמתבקש מתקנות סדר הדין, אלא בעל הדין שזכה אף חויב לשלם לצד המפסיד את הוצאותיו, ישנם פסקי דין בהם פסיקת ההוצאות היתה מעבר לסכום הריאלי¹⁵⁷. קביעת סל קריטריונים כפי שיפורט בתת הפרק הבא, יגרום לטעמי להגשמה טובה יותר של תכלית החקיקה, ובכך ימנע עיקור מתמשך של כל אותן תקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות משפט.

4.4. בניית "סל" קריטריונים לקביעת הוצאות.

לכאורה, תקנה 512¹⁵⁸ לתקנות סדר הדין האזרחי קובעת מספר קריטריונים שעל פיהם יש לפסוק הוצאות. סעיף ב' בתקנה זו, נותן רשימה בלתי סגורה של קריטריונים אלו: "בתיתו צו להוצאות, ובקביעת שיעורן יתחשב בית המשפט או הרשם, בין השאר, בשווי הסעד השנוי במחלוקת בין בעלי הדין ובשווי הסעד שנפסק בתום הדיון, והוא רשאי להתחשב גם בדרך שבה ניהלו בעלי הדין את הדיון". תוספת המילה "לכאורה" בראשית תת פרק זה, נובעת מהעובדה שבחלק לא קטן מפסקי

¹⁵⁴ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 666.

¹⁵⁵ ע"א 198/75 חזן אליאס נ' ניהאד כמאל, ל(1) 421 (1975).

¹⁵⁶ פרשת מנחם, לעיל ה"ש 56.

¹⁵⁷ פרשת ביאליק, לעיל ה"ש 66.

¹⁵⁸ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

הדין, קביעת שיעור ההוצאות הוא ללא קשר לקריטריונים כאלה או אחרים.¹⁵⁹ בפרשת תנובה,¹⁵⁹ קבע בית המשפט כי מעמדו של התעריף המינימאלי של לשכת עורכי הדין כיום, הוא בגדר המלצה בלבד, והפועל היוצא הינו כי נקודת המוצא בפסיקת הוצאות צריך שתהא ההוצאות שהוצאו בפועל על ידי בעל הדין הזוכה על מנת שלא ייצא בחסרון כיס.¹⁶⁰ הכנסת קריטריונים ומתן משקלות לכל אחד מהקריטריונים הינם כלי הכרחי לטעמי, על מנת להגיע למטרות הטמונות בטבורן של תקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות המשפט. מודל שכזה, אדון בו ביתר פירוט בסעיף האחרון של פרק זה – מודל שהם. הקריטריון הראשון ונקודת המוצא הינו התעריף המינימאלי המומלץ על ידי לשכת עורכי הדין,¹⁶¹ בצירוף כל האגרות הרלוונטיות ששולמו בפועל. קריטריון שני הינו קיום יחס פרופורציונאלי בין הסעד שהתבקש, הסעד שהתקבל ובין ההוצאות שייפסקו.¹⁶² קריטריון חשוב נוסף הינו מורכבות התיק והזמן שהושקע בהכנתו – מספר הדיונים, משך ההליך, מספר הנתבעים, מספר עורכי הדין המייצגים בפועל את הצד שזכה ואורך הסיכומים.¹⁶³ על כל אלה יש להוסיף את התנהגות הצדדים – "אין בעל הדין שהפסיד, חייב לשאת בהוצאות יתר שהוציא בעל הדין שכנגד, שמקורן ברשלנות בניהול ההליך או בזהירות יתר שאינה נדרשת לשם השגת הצדק או הגנה על זכויותיו".¹⁶⁴ התחשבות אמיתית בסל קריטריונים אלו תגשים לטעמי את תכלית החקיקה של תקנות סדר הדין האזרחי, בדיוק כפי שטוען לא פעם בית המשפט באומרו כי בהעדר סיבה מיוחדת שתצדיק אי פסיקת הוצאות או פסיקת הוצאות מופחתות לבעל דין שזכה במשפט, מן הראוי לפסוק לו הוצאות מלאות שלא יגרמו לו חסרון כיס.¹⁶⁵ לאחרונה, בפרשת תנובה¹⁶⁶ ניסה הרשם מרזל לנסות ולנסח מחדש מהן הוצאות משפט סבירות, הכרחיות ומידתיות. גישה אחת גורסת כי יש לקבוע על פי חוק מעין "מחירון" וכל בעל דין שיוציא הוצאות מעבר לסכום "המחירון" יעשה כן על אחריותו ולא יזכה לשיפוי יתרת ההוצאות מעבר

¹⁵⁹ פרשת תנובה, לעיל ה"ש 61.

¹⁶⁰ תומר ריטרסקי "הזכות לפסיקת שכר טרחה ריאלי" (14.9.2005)

www.rnc.co.il/?pg=&CategoryID=176&ArticleID=60&SearchParam

¹⁶¹ כללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימלי), התשל"ז-1977 (להלן: התעריף המינימלי, אך ראו כללי לשכת עורכי-הדין (התעריף המינימלי המומלץ), תש"ס - 2000).

¹⁶² פרשת אבניצקי, לעיל ה"ש 4.

¹⁶³ ע"א 762/76 מתתיהו כץ נ' חברת מנהם אמיר בע"מ, לב(2) 500 (1978).

¹⁶⁴ זוסמן, "סדר הדין האזרחי", לעיל ה"ש 6, בעמ' 541.

זילברטל, לעיל ה"ש 2, בעמ' 392.

פרשת ביאליק, לעיל ה"ש 66.

פרשת פיוניר, לעיל ה"ש 9, בעמ' 548.

¹⁶⁵ ע"א (י-ם) 6062/05, אברישמי דוד נ' מדינת ישראל – קציין התגמולים (טרם פורסם (19.4.2005).

¹⁶⁶ פרשת תנובה, לעיל ה"ש 61.

לסכום "המחירון" אף אם הוא ניצח במשפט. גישה זו נהוגה בגרמניה¹⁶⁷. גישה אחרת היא בעצם הגישה הנהוגה בישראל בה שיקול הדעת הניתן לבית המשפט הינו נרחב.

ד.5. חזרה מן הדין המהותי לדין הפרוצדוראלי בכל הנוגע להוצאות

משפט.

לטעמי יש לשקול חזרה לגישה הדוקנית המסמלת את הדין הדיוני, ולהימנע מהשימוש בכלי של הוצאות המשפט ככלי לענישה מהותית¹⁶⁸. בבש"א 2176/05, אולי נזרעו ניצני החזרה בזמן אל אותן תקופות בהן היתה הפרדה חדה ומוחלטת בין הדין המהותי לדין הדיוני. באותה פרשה¹⁶⁹ קבע שופט בית המשפט המחוזי בירושלים – יוסף שפירא, כי באין פירוט ההוצאות בפסק הדין, יהיו ההוצאות צירוף ההוצאות, כשהאמור בתקנה 513 (1) מהווה רשימה סגורה שתיערך על ידי המזכיר הראשי של בית המשפט. פעולה זו הינה חיבור אריתמטי בלבד, ואין למזכיר הראשי שיקול דעת. חזרה שכזו אל נוסח התקנות, ייתן לבעלי הדין יתר ודאות, יקטין את השוני הצורם בין שופט לשופט, ויהווה הגשמה אופטימאלית של כוונת המחוקק אשר התקין את תקנות סדר הדין האזרחי ככל שהן נוגעות להוצאות משפט.

ד.6. סוגיית מס ערך מוסף.

במסגרת תקנה 512 ג'¹⁷⁰ קבע מתקין התקנות כי משלא פסק בית המשפט אחרת, יש להוסיף על הסכום שנפסק על ידי בית המשפט כשכר טרחת עורך דין לצד שזוכה סכום מס ערך מוסף בגין אותו הסכום.

בחלק לא קטן של פסקי הדין, לא מצליח בית המשפט להפריד בין מרכיבי ההוצאות השונים, לעניין המע"מ, ומשית תוספת מס ערך מוסף על כל סכום הוצאות המשפט שהוא פוסק¹⁷¹. כעקרון, החזר הוצאות משפט איננו בגדר עסקה החייבת במס ערך מוסף¹⁷², שכן אין מדובר בתמורה בגין עסקה¹⁷³, וגם בסעיף ההגדרות¹⁷⁴ הגדרת המכר או השירות איננה מתאימה

¹⁶⁷ German, לעיל ה"ש 153, בעמ' 346.

¹⁶⁸ פרשת גולדנברג, לעיל ה"ש 80.

¹⁶⁹ פרשת אטיאס, לעיל ה"ש 77.

¹⁷⁰ תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

¹⁷¹ ע"א (ת"א) 2084/02 דניאל פרמוט נ' בן לולו יחיאל (טרם פורסם 18.9.2007).

¹⁷² משה כדר "היבטי מע"מ בהוצאות שכר טרחת עורך דין- הרווח כולו שלך" (2005) (להלן: כדר).

www.ralc.co.il/site-article-op-a-id-595-tno-1.html

¹⁷³ תקנה 6 לתקנות מס ערך מוסף, התשל"ו-1976, ק"ת 3524.

¹⁷⁴ סעיף 1 לחוק מס ערך מוסף, התשל"ו-1975, ס"ח 791. (להלן: חוק מע"מ).

להוצאות משפט. אם נחלק את המושג הוצאות משפט לשני חלקים עיקריים, יהיה נכון לומר כי הסכום מורכב ראשית מהחזר הוצאות המשפט הכוללות תשלומי אגרות בית המשפט והוצאות כלליות אחרות שנדרשו לזוכה על מנת לזכות בזכות העמידה בבית המשפט, כלומר, הוצאות ראשוניות והכרחיות על מנת להגיע לדיון. החלק השני הינו החזר שכר טרחת עורך הדין, דהיינו, אותן הוצאות שסייעו לבעל הדין שזכה לטעון את טיעונו ולזכות בדין. בשני מיקרים אלו¹⁷⁵, כוונת מתקין התקנות הינה החזרת מצבו של בעל הדין הזוכה, לקדמותו, או השבת הנזק שנגרם לו, מה שברבים מפסקי הדין מכנים השופטים כמניעת חסרון כיס¹⁷⁶. ואם אשתמש במושגים מעולם המיסוי, יהיה נכון לומר שמדובר בעצם בהחזר הוצאות, או לכל היותר פיצוי בעל אופי נזיקי. שתי הגדרות אלו אינן עונות לדרישות המונח עסקה לעניין חוק מס ערך מוסף¹⁷⁷.

הפרדוכס בפסיקה הנוכחית הינו שגם אם נניח כי מדובר בתביעה בין שני בעלי דין, שכל עניינה סביב ובמסגרת מהלך העסקים הרגיל של הנישום / עוסק, אזי הצד המפסיד שנדרש על ידי בית המשפט לשלם תוספת מס ערך מוסף על ההוצאות, זכאי לקבל כנגד תשלום זה, חשבונית מבעל הדין הזוכה. הנה כי כן מצב בו המפסיד – המעוול, זוכה לחשבונית ברת קיזוז ששווה למעשה כסף מזומן. אך מכיוון שלטעמי אין לפסוק תוספת מע"מ על הוצאות המשפט, ולו מן הטעם כי לא נערכה עסקה במובן של חוק מס ערך מוסף¹⁷⁸, אזי אם אין עסקה גם אין חובה להוציא חשבונית, ואם אין חשבונית אזי לא ייצא החוטא נשכר.

לכאורה באותם מיקרים בהם המדינה היא הזוכה בדין אין לחייב את בעל הדין שכנגד בתוספת מס ערך מוסף, שכן המדינה איננה משלמת לעצמה מיסים¹⁷⁹. אך במציאות המצב הוא שונה, ודי אם נביט בהחלטת בית המשפט העליון¹⁸⁰, בפסק דינו של השופט גיזבראן, בכדי להיווכח כי גם באותם מיקרים בהם פוסקים כי על בעל דין שהפסיד לשלם הוצאות משפט לצד הזוכה, והצד הזוכה הוא המדינה, עדיין מחייבים את בעל הדין המפסיד בתוספת מס ערך מוסף.

¹⁷⁵ כדר, לעיל ה"ש 172.

¹⁷⁶ עב"ל (ארצי) 000204/97 ישראל אבירם ואח' נ' המוסד לביטוח לאומי (טרם פורסם 7.11.2006).

¹⁷⁷ חוק מע"מ, לעיל ה"ש 174.

¹⁷⁸ ש.ם.

¹⁷⁹ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 666.

¹⁸⁰ ע"א 2801/06 מואטי עטרה נ' פקיד שומה תל אביב 4 מדינת ישראל (טרם פורסם 19.9.2007).

ד.7. מודל ש.ה.ם – שומת הוצאות משפט.

לאחר שדנתי בפרק זה בפרמטרים אותם יש להגשים על מנת להגיע למצב הרצוי לטעמי, אנסה לבנות מודל המאגד את מכלול הפרמטרים לכדי נוסחת חישוב מתמטית המכמתת את שומת ההוצאות.

נוסחה זו באה להקטין את שיקול הדעת הנרחב שבתי המשפט לקחו לעצמם תוך כדי פרשנות מרחיבה מאד של תקנות סדר הדין, ויחד עם זאת להעניק כלי עזר חשבונאי לשופטים, שלעיתים אין בידיהם את הידע החשבונאי, ואת הזמן הדרוש על מנת לשום הוצאות משפט ריאליות כפי שהתכוון המחוקק בהתקינו את תקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות המשפט. ההגיון שבבסיס הנוסחה הינו ראשית לזהות את אותם פרמטרים שראוי להתחשב בהם בבואנו לפסוק הוצאות, שנית, להעניק לכל אחד מפרמטרים אלו את המשקל הראוי בשקלול זה, שלישית, לקבוע נתוני בסיס מספריים הנשענים על סמך סטטיסטיקה וממוצעים, רביעית, להשאיר פתח, אם כי לא רחב מדי, לשיקולי מדיניות ושיקול דעת של כל שופט.

הנתון הראשון שיש לבחור בנוסחה זו הינו סוג ההליך, כאשר הנגזרת המספרית של בחירה זו הינה גובה האגרה של כל הליך – נתון בסיסי שיהיה קיים במאגר הנתונים המובנה של התוכנה. הנתון השני, יהיה מספר בעלי הדין בתיק, הנתון הבא אותו יזין השופט הינו מספר עורכי הדין שטיפלו בתיקו של הצד הזוכה בהליך, כאשר כל תוספת של עורך דין מעבר לאחד, תזכה בפקטור של 33% נוספים, ולכל היותר ניתן להגיע ל 100% תוספת בגין נתון זה – וכל עורך דין נוסף מעבר לארבעה $(1+3*33\%)$ לא יוסיף לתגמול הוצאות המשפט. הנתון הבא יהיה מספר הדיונים שנערכו בתיק במכפלת 550 שו"ס כסכום הלקוח מהתעריף המומלץ של לשכת עורכי הדין¹⁸¹. פרמטר נוסף וחשוב הוא משך ההליך. כל חודש נוסף העולה על תקופה של שמונה חודשים מיום פתיחת התיק ועד ליום מתן פסק הדין יוסיף פקטור של 1%. לסכום זה יש להוסיף 1500 ש"ח עבור כתב תביעה \ הגנה, וסכום דומה עבור כתב תשובה. כמו כן יש להוסיף הוצאות מיוחדות כנגד קבלות של בעל הדין שזכה, כגון: שכר עדים, חוות דעת מומחים וכ"ו.

על סך כל הסכום שיתקבל, יוכל השופט להפעיל שיקול דעת של עד 20% מעל ומתחת לסכום ביניים זה, ומיד לאחר מכן יעשה תקנון בהתאם לסכום התביעה.

על כל אלה, למעט אגרות, יתווסף מע"מ כחוק.

נוסחה זו שמצורפת כתוכנת ניסיון, תעבוד בסינרגיה עם מעבד התמלילים, כך שבגוף פסק הדין יקבלו בעלי הדין לא רק את סכום ההוצאות שנפסקו, אלא גם את הפירוט ממנו מורכבת שומה זו.

¹⁸¹ כללי לשכת עורכי-הדין (התעריף המינימלי המומלץ), תש"ס – 2000.

כמו כן, במידה ויחליט השופט, לחרוג מהתוצאה שנתקבלה, מעבר ל-20% שיקול הדעת שכבר מובנה בתוכנה, ייפתח חלון ובו יחויב השופט לנמק חריגה זו, ובכך להגשים את האמור בתקנה 512: "מטעמים מיוחדים שיירשמו"¹⁸².

ה. סייגים למצב הרצוי.

ה.1. סירוס שיקול הדעת השיפוטי.

בישראל נהוגה שיטת משפט, בה מינוי השופטים לכאורה איננו פוליטי, והוא נעשה על בסיס מקצועי, יתרה מכך – מינוי שופטים נעשה לתקופות ארוכות – עד גיל הפרישה. שיטה זו מייצרת על פי רוב ארסנל של שופטים מקצועיים, מומחים, אגב ארסנל שזוכה להערכה רבה ברבות משיטות המשפט הנהוגות בעולם המודרני. העברת שיקול הדעת הנתון כעת לשופטים המומחים, לידי מחוקק המשנה – הממשלה, שלצערי בחמש עשרה שנים האחרונות הוחלפה הממשלה 7 פעמים. אם בכל פעם מחוקק המשנה – שר המשפטים, ינסה להטביע את חותמו בכך שישנה את תקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות משפט, אזי חוסר היציבות, חוסר הודאות ואולי גם חוסר העקביות יהיו בעוכרי המערכת השיפוטית. על כן יש לשקול דרכים המאפשרות לא לסרס את שיקול הדעת השיפוטי, שכן שופטי ישראל, כנגזרת משיטת המשפט הם אנשי המקצוע, ויש לסמוך על שיקול דעתם שיצליחו לנתב את פרשנות התקנות בצורה שתשרת את מכלול האינטרסים של המערכת המשפטית, הכוללים בין השאר, ייעול המערכת, סינון תביעות סרק, ומניעת חסרון כיס לזוכה בדין.

ה.2. צמצום הסנקציה כנגד בזבוז זמן שיפוטי.

פסיקת הוצאות משפט איננה רק כלי למניעת חסרון כיס של צד הזוכה במשפט. יש לה גם היבט מערכתי: ההליך המשפטי הינו הליך יקר מאד¹⁸³, יקר גם מן הפן הכלכלי וגם מן ניצול המשאבים של זמן שיפוטי – מצרך יקר הנמצא בחסר מתמיד במדינתנו. העומס המוטל על כתפיה של המערכת השיפוטית בישראל יוצר מצבים לא בריאים, בהם זמן ההמתנה לדין הינו ארוך מאד, וכשמגיעים לדין, לא פעם השופטים לא מכירים את התיק על בוריו, ומציעים בקלות רבה מדי לסיים את התיק בפשרה, אף אם התיק איננו מתאים לכך. הקניית שיקול דעת רחב לשופטים

¹⁸² תקנה 512, לעיל ה"ש 16.

¹⁸³ עמית פישר "השימוש בפסיקת הוצאות ככלי לקידום עשיית צדק" דין ואומר – ביטאון לשכת עורכי הדין, חיפה והצפון 11, 12 (2002). (להלן: פישר).

בקביעת הוצאות המשפט, יכולה לסייע על הקלת עומס התיקים המגיעים לכתליו של בית המשפט. באם בעל דין פוטנציאלי יידע כי חרב משמעותית של הוצאות ממתינה לו בפניה באם לא ינהל את התיק ביעילות, ולא ישחית זמן שיפוטי יקר לריק, יכול שישקול את דרכי ניהול התיק ואף ישקול אם בכלל כדאי לפנות מלכתחילה לאפיק המשפטי, ואולי כדאי לו להפנות את פתרון הסכסוך לאפיקים חלופיים מחוץ לכותלי בית המשפט. הוצאות משפט הינן כלי בידי השופט להרתיע בעלי דין למשוך זמן, גם בהמלצות ועדת אור הוצע שימוש נרחב יותר בהוצאות כגורם מרתיע כנגד הליכי סרק¹⁸⁴, וכן שינוי הפראקטיקה שלא תמיד פוסקים הוצאות ריאליות מלאות לצד שזכה בדין.

כל חקיקה המוציאה או מקטינה את שיקול דעתו של השופט בפסיקת הוצאות המשפט, תעקר את הסנקציה הזו כלפי אותם בעלי דין "בזבזנים". די אם נביט במעט מהמספרים בכדי להבין כי פסיקת הוצאות נמוכות בשילוב אגרות נמוכות מאד מחד מנגישה מאד את המערכת השיפוטית ומאידך יוצרת עומס בלתי סביר על המערכת, כך שבסופו של יום, המטרה העיקרית של המערכת – לספק צדק, נפגמת, כיוון שצדק הוא גם פונקציה של מהירות ההליך. יש גורסים כי הטלת הוצאות משמעותיות על הצד שמפסיד תיעל את הדיון ותקדם את עשיית הצדק¹⁸⁵.

בשנת 2005 נפתחו 12016 תיקים בבית המשפט העליון¹⁸⁶ באותה תקופה בית המשפט העליון האמריקאי טיפל בפחות מ 1000 תיקים. האגרה לבג"ץ הינה 1641 שקלים סכום יחסית נמוך, חלק ניכר מהתיקים בבג"ץ מסתיימים ללא צו הוצאות או בהוצאות מינוריות. אילו פסיקת ההוצאות היתה בסכומים גבוהים יותר, והאגרות היו גבוהות יותר בצורה משמעותית אולי כמות התיקים הלא הגיונית הזו (למעלה מ 1000 תיקים בחודש!!!) היתה מצטמצמת באופן משמעותי.

¹⁸⁴ גורן, לעיל ה"ש 13, בעמ' 664.

¹⁸⁵ פִּיֶּשֶׁר, לעיל ה"ש 183.

¹⁸⁶ מתוך אתר הרשות השופטת www.elyon1.court.gov.il/heb/stats/sikum.htm

ו. סיכום ומסקנות.

סוגית הוצאות המשפט הינה סוגיה כבדת משקל ורבת פנים, שכל החלטה בסוגיה זו, תהיה לה השפעה על מכלול נרחב של סוגיות משפטיות שאין להן לכאורה קשר לתקנות סדר הדין האזרחי העוסקות בהוצאות המשפט, נשואות מאמר זה¹⁸⁷.

במאמר זה ניסיתי להראות כי תקנות סדר הדין האזרחי הנוגעות להוצאות המשפט אינן מיושמות כלשונן. אין אחידות בפסיקה, ישנן תקופות בהן נהגו לפסוק הוצאות נמוכות מהנדרש על פי התקנות, ישנם פסקי דין בהם משתמש בית המשפט בכלי הוצאות המשפט ככלי מהותי וישנם מיקרים בהם נגרם לבעל הדין הזוכה חסרון כיס, שאינו אמור להיגרם לו על פי התקנות. כל אלו יחד מובילים למסקנה כי כיום ישנה חוסר אחידות וכתוצאה מכך חוסר ודאות של בעלי הדין לגבי סוגיה שהיא בהגדרתה סוגיה דיונית, וכדרך של סוגיות דיוניות, מן הראוי שהן תהיינה ברורות, אחידות וכפועל יוצא מכך, משאירות בדרך כלל שיקול דעת צר לבית המשפט. ראינו את המודל האמריקאי בו כל צד מכמת את הוצאותיו אל תוך סכום התביעה, מודל המקנה ודאות גדולה יותר לבעלי הדין, נותן בידיהם כלי כלכלי לבחון את כדאיות הגשת התובענה ואת כדאיות הוצאת הוצאות משפט מעבר למידה הסבירה, אך פוגמת באותם נתבעים שנאלצים להיגרר לבית המשפט, להוציא הוצאות, וגם במידה והתביעה נגדם תיכשל – לא יזכו להחזר הוצאות שהוציאו בעל כורחם.

ראינו את המודל הגרמני הקובע סכום מקסימאלי של הוצאות משפט, מודל המספק ודאות, מספק השלמת חסרון כיס עד למידה מסוימת, אך אינו משאיר שיקול דעת לאותם המקרים בהם בעל דין שזכה, אך הוציא הוצאות גבוהות מהרף המקסימאלי, ואף הוכיח שהוצאות אלו היו סבירות להוכחת תביעתו, לקבל את מלוא ההוצאות.

לעומתם, המודל הישראלי שמקורו מהדין האנגלי, מהווה בפועל מעין שעטנז בין השיטות השונות: מחד, אין הוא מקבל את הגישה שבכל מיקרה כל בעל דין ישא את הוצאותיו שלו, למרות שיש פסיקה לא מעטה בה בית המשפט קובע כי כל צד ישא בהוצאותיו¹⁸⁸, מאידך אין הוא קובע "מחירון" שייתן ודאות גדולה יותר לבעלי הדין.

הפתרון המוצע על ידי הינו פתרון משולב: חלקו הראשון הינו מודל שהם – שומת הוצאות משפט. תוכנת מחשב אשר נבנתה ברוח התקנות, ומכילה את כל אותם פרמטרים שעל בית המשפט

¹⁸⁷ תקנות 511-514, לעיל ה"ש 12.

¹⁸⁸ ע"א 10701/05 נינט פטורומילן נ' קרנית קרן לפיציני נפגעי תאונות דרכים, (טרם פורסם 16.7.2007).

לשקול בבואו לפסוק הוצאות, אך משאירה חלון לא רחב מדי להכנסת שיקול דעתו של בית המשפט, תוך כדי חובת הנמקה לכל סטייה מהמודל.

חלקו השני של הפתרון טמון בידיה של המחוקק, יש לצפות מהמחוקק או ממחוקק המשנה שיתקין תקנות חדשות, בהירות יותר ועמומות פחות בכל הנוגע לפסיקת הוצאות המשפט. בתקנות אלו ראוי שתהיה חובת הנמקה, וכן התחשבות מירבית בהוצאות האמת שהוציא הצד שזכה, כל עוד הן מידתיות והכרחיות לניהול המשפט בו זכה בעל הדין.

מודל שהם הועבר בימים אלו להנהלת בתי המשפט על מנת שיבחנו אותו כמודל אפשרי אשר יוכנס בעתיד ככלי עזר לשופטים בבואם לפסוק הוצאות.

ז. נספחים.

ז.1. תרשים המבנה הלוגי והמתמטי של תוכנת שהם – שומת הוצאות

משפט.

מספר התא	הפריט	מה השופט יכניס	מה הנתון שיוזן	הערות
1	סוג הליך	גלילה שתיפתח ויוצגו בה כל סוגי ההליכים הקיימים	גובה האגרה שיוזן מראש בצמוד לכל הליך	גלילה זה הנתון השני
2	מספר הנתבעים	ערך מספרי	מכפלת סכום ביניים כולל לפי: 1: לנתבע 1, 1.1 ל 2 נתבעים 1.3 לשלושה נתבעים וכ"ו	
3	מספר תובעים	ערך מספרי	כמו בנתבעים	
4	מספר עו"ד של הצד הזוכה	ערך מספרי	מכפלת סכום ביניים לאחר תוספת מספר נתבעים תובעים כאשר כל עורך דין נוסף מעבר ל 1 מוסיף 33% כאשר יש מארבעה עורכי דין והלאה תוספת של 100% גלובאלי	
5	מספר דיונים	ערך מספרי	כפול 1200 ₪	זה הנתון הראשון והבסיסי
6	משך ההליך בחודשים	ערך מספרי	עד 8 חודשים אין תוספת, כל חודש נוסף מוסיף 1% על סכום הביניים	
7	כתב תביעה צד זוכה	סימון כן / לא	סימון כן מוסיף 1000 ₪	זה נתון שלישי בסיסי
8	כתב הגנה צד זוכה	סימון כן / לא	סימון כן מוסיף 1000 ₪	זה נתון רביעי בסיסי
9	כתב תשובה של הצד הזוכה	סימון כן / לא	סימון כן מוסיף 750 ₪	זה נתון חמישי בסיסי
10	סכום תביעה	ערך מספרי	אם סכום הביניים גבוה מ 10% של סכום התביעה יש להכפיל בפקטור שלילי של 15% ואם הוא נמוך מ 10% יש להכפיל בפקטור חיובי של 10%	
11	רזרבה	ריק	ריק	ריק
12	הוצאות מיוחדות כנגד קבלות	ערך מספרי	מתווסף לסכום הבסיסי	זה נתון שישי בסיסי
13	שיקול דעת משפטי	ערכים חיוביים ושיליים באחוזים	מכפלת הסכום הבסיסי בערך השלילי או החיובי שמתקבל	גלילה מ -20% עד +20% במדרגות של אחוז (40 ערכים)
14	עדכון מדד	מקדם שיוכנס אחת לשנה בגובה המדד	הכפלת סכום הבסיס במקדם זה	כניסה למנהל בלבד, כעת הערך יהיה 1
15	תוספת מע"מ	15.5%	הכפלת סכום הבסיס	שינוי רק למנהל
16	סכום לתשלום			

הסכום הבסיסי כולל חיבור התאים : 1,5,7,8,9,12

מכפלת הסכום הבסיסי : כפול תא מספר 2

- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 3
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 4
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 6
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 13
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 10
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 14
- התוצאה המתקבלת מהשורה הקודמת כפול תא 15

2.2. תרשים מבנה לוח התצוגה של תוכנת שה.ם.

ש.ה.ם - שומת הוצאות משפט

<p><input type="text"/> הורבה</p> <p><input type="text"/> הוצאות מיוחדות כנגד קבלות</p> <p><input type="text"/> שיקול דעת משפטי</p> <p><input type="text"/> עידכון מדד :</p> <p><input type="text"/> תוספת מע"מ :</p>	<p><input type="text"/> סוג ההליך :</p> <p><input type="text"/> מספר התובעים</p> <p><input type="text"/> מספר נתבעים</p> <p><input type="text"/> מספר ע"ד צד זוכה :</p> <p><input type="text"/> מספר דיונים :</p> <p><input type="text"/> משך ההליך(בימים) :</p> <p>☐ כתב תביעה צד זוכה</p> <p>☐ כתב הגנה צד זוכה</p> <p>☐ כתב תשובה של הצד הזוכה</p> <p><input type="text"/> סכום התביעה :</p>
<p><input type="text"/> חשב סה"כ לתשלום</p> <p><input type="text"/> סכום לתשלום :</p>	

ז.3. נתונים מספריים וטכניים אודות המאמר.

48	מספר עמודים
10004	מספר מילים (לא כולל תוכן, נספחים, הערות שוליים וביבליוגרפיה)
13499	מספר מילים כללי
199	מספר הערות שוליים
7	מספר הספרים שצוטטו במאמר
10	מספר המאמרים שצוטטו במאמר
57	מספר פסקי הדין שצוטטו במאמר
9	מספר סעיפי החוק שצוטטו במאמר
5	מספר מקורות שונים שצוטטו במאמר

ח.ביבליוגרפיה.

סעיפי חוק ותקנות.

תקנות 511-514 ל תקנות סדר הדין האזרחי, התשמ"ד-1984, ק"ת 4085.
סעיף 9 לתקנות בית המשפט (אגרות) התשמ"ח-1987 ק"ת 5069.
תקנה קיט לתקנות הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל - התשנ"ג.
תקנה קג לתקנות הדיון בבתי-הדין הרבניים בישראל - התשנ"ג.
תקנה 6 לתקנות מס ערך מוסף, התשל"ו-1976, ק"ת 3524.
סעיף 1 לחוק מס ערך מוסף, התשל"ו-1975, ס"ח 791.

פסקי דין.

בג"צ 1715/97 לשכת מנהלי ההשקעות בישראל נ' שר האוצר, פ"ד נא (4) 367, (1997).
בגץ 178/90 פלוני נ' משרד העבודה והרווחה, מד (1) 275 (1990).
בגץ 891/05 תנובה מרכז שיתופי לתוצרת חקלאית בע"מ נ' הרשות המוסכמת למתן רשיונות יבוא – משרד התעשייה והמסחר (טרם פורסם 30.6.2005).
בגץ 921/89 אברהם מנחם נ' רשם האגודות השיתופיות, מד(1) 516 (1990).
בר"ע 618/85 פרופ' ג'ון הול נגד פרופ' ישראל שצמן, פ"ד לט (4) 445, 448 (1985).
בש"א 1692/05 עובד מזרחי ואח' נ' אליהו חסיד ואח' (לא פורסם 2.5.2006).
בשא (י-ם) 2176/05, אטיאס מאיר נ' מוניות העיר בית שמש בע"מ (טרם פורסם 29.6.2005).
ד"מ 7002/04 אבניצקי נ' בלומברג (טרם פורסם 29.5.2005).
המ 19/55, משה גולדנברג ואח' נ' משה אטור ו 40 אח, ט (1) 131 (1955).
המ 653/74, לורנס דינה נתן נ' נתן ברנרד כט(1) 614 (1974).
הפ (חי) 112/06, גולד ליין ספנות בע"מ נ' חברת החשמל לישראל בע"מ (טרם פורסם 22.4.2007).
ע"א (י-ם) 6062/05, אברישמי דוד נ' מדינת ישראל – קצין התגמולים (טרם פורסם 19.4.2005).
ע"א (ת"א) 2084/02 דניאל פרמוט נ' בן לולו יחיאל (טרם פורסם 18.9.2007).
ע"א 10078/03 שתיל אורי נ' מקורות חברת מים בע"מ (טרם פורסם 19.3.2007).
ע"א 10701/05 נינט פטורומילן נ' קרנית קרן לפיצוי נפגעי תאונות דרכים, (טרם פורסם 16.7.2007).
ע"א 1153/01 גלי שיווק ראשון לציון בע"מ נ' גורי רחל (לא פורסם 29.9.2002).
ע"א 136/92 בייניש-עדיאל – עורכי דין נ' דניה סיבוס חברה לבנין בע"מ, מז(1) 114 (1993).
ע"א 137/51, סעוד מנחם מוזס נ' חנה סאלם משה, ח(1) 720 (1954).
ע"א 161/77 פקיד השומה חיפה נ' פז חברת נפט בע"מ, פ"ד לא(3) 505, 513 (1977).
ע"א 161/77 פקיד השומה, חיפה נ' פז בע"מ, פ"ד לא(3) 505, 513 (1977).
ע"א 198/75 חזן אליאס נ' ניהאד כמאל, ל(1) 421 (1975).
ע"א 208/66 בנק הפועלים בע"מ נ' עזבון מוחמד קלי, פ"ד כ(4) 169, 170 (1966).
ע"א 26/56 טעם חיים בע"מ נ' אסרי, פ"ד יא (1) 550, 553 (1956).

- ע"א 263/87 ראמי יעקב נ' חני רחל ראמי, מג(2), 557. (1989).
- ע"א 2801/06 מואטי עטרה נ' פקיד שומה תל אביב 4 מדינת ישראל (טרם פורסם 19.9.2007).
- ע"א 286/78 פיוניר קונקריט (ישראל בע"מ) נ' א' אנקרליקו קונטרקטינג אנד פיננס, פ"ד לג(1) 548, 547.
- ע"א 301/65 בייגל ליאו נ' יוסף קליינר, יט (1) 266 (1965).
- ע"א 308/85 חיים שיטרית נ' הציוני כפר שמואל- מושב עובדים, מא (1) 742, (1987).
- ע"א 3769/97 דהן שמעון (פסול דין) נ' אביבה דני, פ"ד נג(5) 581, 598 (2000).
- ע"א 389/65 משה דימדנשטיין נ' ישראל לאטין אמריקן קומפני, פס"ד יט(3) 391. (1965).
- ע"א 403/78 חברת מבני תעשיה בע"מ נ' אורנשטיין, פ"ד לג(1) 105, 108 (1978).
- ע"א 406/80 אלקיים נ' הוברמן, פ"ד לו (4), 416 (1982).
- ע"א 44/53 א.צ. ברנוביץ בע"מ נ' ח – ו מ. צימרמן ואח', ח(1) 1245 (1954).
- ע"א 578/83 חסונה נימר נ' אהרון זכריה, מא (1) 689 (1987).
- ע"א 600/67, פקיד שומה, חיפה נ' נובה ברגר בע"מ, כב(2) 485 (1968).
- ע"א 71/52, יעקב קריגר ואח' נ' פאר אלזה, ח(1) 1309 (1954).
- ע"א 762/76 מתתיהו כץ נ' חברת מנחם אמיר בע"מ, לב(2) 500 (1978).
- ע"א 767/76 עירית רחובות, ואח' נ' בית ברחובות ברחוב הרצל 178 בע"מ, לא (3) 418, (1977).
- ע"א 9535/04 "סיעת" ביאליק 10 נ' "סיעת" יש עתיד לביאליק (לא פורסם 16.6.2005).
- ע"ע (ארצי) 727/05, אלכס קרייזמן נ' חברת מלונות דן בע"מ (טרם פורסם 30.1.2007).
- עא 311/83, אריה פינקלשטיין נ' ברנרד פלבסקי, לט(1) 496, 504 (1985).
- עא 419/80 הולנדר ושות בע"מ נ' הוד אווז בע"מ, לו(4) 433 (1982).
- עא 435/71 בנימין שרעף נ' עזבון המנוח קלמנט בלאיש, כו (1) 409 (1972).
- עא 83 / 365 אריה - חברה לביטוח בעמ נ' בתיה פנחס לט (1) 839 (1985).
- עב"ל (ארצי) 000204/97 ישראל אבירם ואח' נ' המוסד לביטוח לאומי (טרם פורסם 7.11.2006).
- עע (ארצי) 000417/03 עמרם הרוש נ' מועצת בתי העלמין בירושלים (טרם פורסם 26.9.2005).
- עע"מ 10219/01, מסביב לאגם בע"מ נ' עירית רמת גן, נז(2) 97 (2002).
- עע"מ 8803/01 יכין חברה חקלאית בע"מ ואח' נ' החברה להגנת הטבע ואח' (טרם פורסם 4.2.2002).
- ר"ע 551/83 ברגר דפנה נ' חיים ונטורה, לח (1) 266. (1984).
- רע"א 127/99 אליהו בוקריס נ' קצין התגמולים פס"ד ל"ט (4) 445 (1999).
- רע"א 6568/05, רוני כץ נ' גניה כץ (לא פורסם 17.8.2005).
- תא (ת"א) 3074/00, ידידיה גורן נ' עירית תל אביב יפו (טרם פורסם 29.8.2005).
- תא (ת"א) 68779/04, לוינטל רון נ' פביאן אורי (טרם פורסם 23.5.2006).
- תא 17583/89 שלום ויינשטיין בע"מ נ' סחר שירותי ים בע"מ ואח', תשנ"ד(4) 377. (1993).
- תא(י-ם) 1282/99, פיוניר קונקריט ישראל בע"מ נ' דניה סיבוס חברה לבניה בע"מ (טרם פורסם 9.8.2006).
- תק 2580/06, ניצן יורם נ' עירית ירושלים (טרם פורסם 4.9.2006).
- תק 6777/06 (תק ת"א) ג'רופי ואח' נ' רשת מלונות דן ואח'. (טרם פורסם 22.11.2006).

מאמרים.

- צבי זילברטל "הוצאות לטובת המדינה" **משפטים** טו 389, 393 (תשמ"ו).
שלו גנוסר, "מטרד ליריב" **משפטים** ב 221, 231 (תשל"א-1970).
אריאל בנדור "שיקול-הדעת של בית-המשפט הגבוה לצדק - מה הדין?" **משפטים** כא 161,
171(תשנ"א).
י' סביר, "שכ"ט עו"ד ויציאות בבית המשפט – גישה חדשה", **הפרקליט** כח 477 (1972).
יוסף עזגד "השלמת טיעון בבית המשפט העליון" **לשכת עורכי הדין** (22.9.2004).
אליעזר שנקולבסקי **הוצאות המשפט**, תחומין, כרך יב 336 (תשנ"א)
אליאב שוחטמן, "החיוב בהוצאות משפט בפסיקת בתי הדין הרבניים", **דיני ישראל**, כרך יא, רעז
(תשמ"א).
תומר ריטרסקי "הזכות לפסיקת שכר טרחה ריאל" (14.9.2005)
www.rnc.co.il/?pg=&CategoryID=176&ArticleID=60&SearchParam
משה כדר "היבטי מע"מ בהוצאות שכר טרחת עורך דין- הרווח כולו שלך" (2005)
www.ralc.co.il/site-article-op-a-id-595-tno-1.html
עמית פישר "השימוש בפסיקת הוצאות ככלי לקידום עשיית צדק" **דין ואומר – בטאון לשכת עורכי
הדין, חיפה והצפון** 11, 12, (2002).

ספרים.

- יואל זוסמן **סדרי הדין האזרחי** 543 (מהדורה שביעית, 1995).
אורי גורן **סוגיות בסדר דין אזרחי** 665 (מהדורה שמינית, 2005).
אליאב שוחטמן **סדר הדין לאור המקורות של המשפט העברי** 392 ה"ש 10(תשמ"ח-1988).
מנחם אלון, **המשפט העברי, תולדותיו, מקורותיו, עקרונותיו**, כרך ג' (מהדורה שלישית, ירושלים
תשמ"ח).
Neil Andrews, **English Civil Procedure** (2003) 825
Peter L. Murray & Rolf Struner, **German Civil Justice** 341_(2004)
Geoffrey C. Hazard & Michele Taruffo, **American Civil Procedure** (1993) 96

מקורות עבריים.

- תוספות סנהדרין, לא ע"ב צ"ה ויוציא.
שוע חר"מ, סימן יד סעיף ה'.
משנה, בבא קמא קיב, ע"ב.¹ רמב"מ הלכות סנהדרין פרק כ"ה הלכה ח.
שו"ת הרמ"א, סימן קח.
ערעור תשמ"א/35+34 פד"ר יב, 186.
פד"ר יא, עמ' 364-365; פד"ר יד, עמ' 186-188.
שו"ת אגרות משה, חו"מ, ח"ב בני ברק תשמ"ה, סימן כו, ענף ב.
רמב"מ הלכות סנהדרין פרק כ"ה הלכה ח.

שונות.

כללי לשכת עורכי הדין (התעריף המינימלי), התשל"ז-1977 (להלן: התעריף המינימלי, אך ראו כללי לשכת עורכי-הדין (התעריף המינימלי המומלץ), תש"ס - 2000) מתוך דין וחשבון הועדה לבדיקת האחריות לפגיעה בטיפול רפואי, תשנ"ט – 1999. מתוך הרצאתו של ד"ר אלון קלמנט – סדר דין אזרחי, בית הספר רדזינר למשפטים- המרכז הבינתחומי הרצליה, ינואר 2002.

אתר הרשות השופטת www.elyon1.court.gov.il/heb/stats/sikum.htm מתוך המלצות ועדת אור לרפורמה בבתי המשפט.